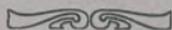

Inštitut za zgodovino
delavskega gibanja
KNJIŽNICA

D2538

ro - ogrska nagodba.

Spisal

Dr. Ivan Zabukovšek.

V Ljubljani 1908.

Natisnila in založila Učiteljska tiskarna.

Avstro-ogrška nagodba.

Spisal

Dr. Ivan Zabukovšek.

V Ljubljani 1908.

Natisnila in založila Učiteljska tiskarna.

Avstro-ogstiska
magobpa.

D 2538

D 18. IX. 1963 / 484

Predgovor.

Slovenci smo doslej pogrešali slovenski spisane knjige ali vsaj brošure o važni tvarini avstro-ogrske nagodbe. Smelo trdim, da niti marsikateri slovenski politik nima o njej jasnega pojma. Nagodba je sicer za daljnih deset let sklenjena. Navzlic temu pa je potrebno, da je ne pustimo izpred očíj. Vojaško in bančno vprašanje še čakati rešitve. Tudi druge nagodbene obveznosti še niso izpolnjene. In končno je v narodno-gospodarskem in političnem življenju doba desetih let tako kratka, da se je treba že zdaj pripravljati na prihodnjo nagodbo. Slovenci in južni Slovani so bili ob dosedanjih pogajanjih večinoma mirni gledalci.

Če bo predležea brošura pomagala k odstranitvi teh nedostatkov in vzpodbudila k bodočemu delu, bo dosegla svoj namen.

Kdor bi se hotel o posameznih vprašanjih poučiti natančneje, so mu na izbero razne nemške in češke monografije. Ta brošura se naslanja na nagodbene zakone in na Fiedlerjev spis „Rakousko-uherská vyrovnání po roku 1878. 1903.“

V Celju, meseca junija 1908.

Pisatelj.

I.

Postanek današnjega dualizma.

Avstrijsko-ogrsko monarhija je trajno nastala l. 1536., ko se je posrečilo avstrijskemu nadvojvodi Ferdinandu I. dobiti češko in ogrsko krono. Ta vladar je združil torej v svojih rokah vlado nad tremi državnimi skupinami, nad avstrijsko, češko in ogrsko.

Prvoimenovano vlado, pod katero so spadale takozvane staroavstrijske dežele — Gornja in Nižja Avstrijska, Štajerska, Koroška, Kranjska, Obmejna grofija Goriška, Trst, Istra, Tirolji s Predarlskim — je prenesel cesar Karol V. na Ferdinanda I. l. 1521. in 1522. Za kralja češkega je bil Ferdinand izvoljen dne 23. vinotoka 1526 in koj drugega dne tudi kronan. Na Ogrskem je bil izvoljen za kralja v saboru v Prešpurku dne 27. grudna 1526, dočim se je kronanje izvršilo šele 3. listopada 1527, ker je bilo treba izpoditi poprej vojvodo Jana Zapoljskega, katerega je del sabora v Stolnem

Belemgradu dne 10. listopada 1526 izvolil za kralja in drugi dan tudi kronal.

Vsaka teh treh državnih skupin si je ohranila svojo lastno državno bitnost, skupna jim je bila le oseba vladarjeva. Najvažnejša skupina je bila prvotno krona češka (Češko, Moravsko, Šlezija s Kladskim in obe Lužici). Obseg staroavstrijske države se je zmanjšal, ko se je po smrti Ferdinanda I. l. 1564. razdelila med njegove tri dediče; šele čez sto let so se ti deli zopet spojili v celoto. Na Ogrskem so se vnele koj l. 1529. vojske s Turki, ki so zavzeli (1540) Pešto s Komornom; na Sedmograškem pa se je proglasil Zikmund Zapoljski za samostojnega vladarja. Od l. 1540. je spadal tedaj samo zapadni in severozapadni del Ogrske k novoustanovljeni državi. Tako je ostalo pol stoletja. Istom l. 1686. je bil Budin zopet dobljen, l. 1697. se je slavila zmaga pri Zenti; l. 1697. je bilo Sedmograško z Ogrsko spojeno, l. 1699. (Karlovški mir) je bilo dobljeno Ogrsko doli do Banata in šele vsled miru požarevaškega (1718) in belgrajskega (1739) so bile na jugu stare ogrske meje obnovljene.

Vkljub velikemu pomenu deželâ češke krone za državo smatrajo se staroavstrijske dežele za jedro državne zveze. Tolmačiti si je to iz razmerja teh dežel do vladarske hiše habsburške. V teh deželah je bil vsakokratni nadvojvoda ne-

omejen, v zakonodajstvu in upravi od stanov neodvisen vladar.

Drugačne pa so bile razmere na Češkem in Ogrskem, kjer je bil vladar omejen po domačih ustavah teh dežel. Bilo je le naravno, da je vsak vladar teh treh državnih skupin, izmed katerih je imela vsaka svoje posebne ustavne postave, deloval na to, da bi te razlike odstranil ali vsaj ublažil, z drugimi besedami, da bi zenačil ustavne predpise na celem ozemlju spadajočem pod njegovo vlado. Smer njih teženj pa je bila tudi že narisana. V staroavstrijskih deželah so vladali Habsburžani neomejeno. Umevno, da so skušali i na Češkem in Ogrskem svojo moč na stroške tamošnjih stanov povečati in razširiti. V stoletnem prizadevanju vladarjev po razširjenju svoje vladarske moči je iskati vzrokov do danes še nekončanih bojov med njimi in vsakokratnimi predstavitelji posameznih kraljestev in deželâ. Trajno strnjenje in združenje se je imelo tikati razmer dinastičnih, zakonodajnih, upravnih in finančnih. Te svoje namene so dosegli vladarji v posameznih skupinah in glede na obseg v različni meri. Najmanj odpora so našli v staroavstrijski skupini, kjer niso imeli stanovi dovolj moči se jim upirati. Na Ogrskem, kjer se je bilo v celem 16. in 17. stoletju bojevati s Turki in s prisvajatelji krone Sedmograške, so gledali Habsburžani sprva samo

na to, da si zagotovijo dedno vladarstvo; šele ko se jim je to posrečilo, so poskušali v 18. stoletju pripravljati tla za zakonodajno in upravno združitev Ogrske z ostalimi deli države. Toda ti poskusi niso imeli zaželenega uspeha.

V deželah češke krone se je posrečilo takoj Ferdinandu I. utrditi dedne pravice dinastije in kmalu potem so bili odstranjeni tudi ostanki stanovskih prav tikajoči se njih vpliva na prestolonasledstvo. Vladarji so mogli zato kmalu začeti svoje nadaljne nakane uresničevati in so združili v 18. stoletju češko krono upravno in zakonodajno s staroavstrijsko skupino.

Največ je bilo vladarjem na tem, da osigurajo za habsburško dinastijo dednost prestola v vseh treh državnih skupinah, in sicer povsod po enakih predpisih.

Na Češkem je veljal glede na prestolonasledstvo red Karola IV. iz l. 1348., glasom katerega so imeli stanovi pravico voliti kralja, ako poslednje umrli ni zapustil niti možkega niti ženskega potomca. Sicer je bil prestol deden. Le nasledstvo ženskega spola je bilo omejeno samo na neomožene in neodpravljene hčere ali sestre poslednjega kralja. Razentega so morali onega, ki je imel dedne pravice in hotel na Češkem vladati, stanovi za kralja sprejeti in pripustiti k vladi.

Ferdinanda I. so izvolili stanovi za češkega kralja l. 1526. Žena njegova Ana je bila hči prejšnjega češkega in ogrskega kralja Vladislava, s katerim se je bil Ferdinandov ded Maks l. 1506. in 1515. dogovoril, da ima habsburški rod podedovati Vladislavove dežele, če izmrje njegov rod. Ko se je Ferdinand potegoval za češki prestol, se je skliceval na te pravice. Toda češki stanovi so se mu upirali, češ, da dotični dogovor ni bil z njimi sklenjen in da Ani kot omoženi in odpravljeni kraljevi hčeri ne pristojta več dedna pravica do prestola. Končno je bil Ferdinand vendarle izvoljen za češkega kralja. Po obnovljenem deželnem redu iz l. 1627. je bila odpravljena dotedanja pravica stanov, sprejemati kralja in ga pripuščati k vladi. Pragmatična sankcija iz l. 1713. je naposled za vedno določila dedno-nasledno pravo habsburškega rodu možkega in ženskega spola, poslednjega na veliko širši podlagi nego prejšnji redi. Ker je bila pragmatična sankcija tudi v staroavstrijski skupini sprejeta, je veljalo v obeh skupinah isto dedno pravo in se je torej najprej v tem oziru dosegla popolna enotnost.

Na Ogrskem je bil Ferdinand I. tudi izvoljen; po njem je prenesel ogrski sabor dedno-nasledna prava na habsburški rod samo v možkem spolu. Srečni izid turških vojsk je pripomogel Habsbur-

žanom utrditi si svoje dedne pravice do ogrskega prestola. Pragmatična sankcija je tudi na Ogrskem končno uredila dednonasledno pravo Habsburžanov.

Tako so Habsburžani s pragmatično sankcijo uvedli v vseh treh skupinah enotnost v dednih pravih dinastije, tako da se jim je izpolnila prva in najsrčnejša želja.

Manjše uspehe so dosegli s svojimi namerami po zakonodajni in upravni združitvi vseh treh državnih skupin. V kolikor je šlo za združitvev dežel češke krone s staroavstrijskimi deželami, jim je bila sreča še mila, ne pa tudi glede Ogrske.

V staroavstrijskih deželah so premagali vladarji odpor stanov; na Češkem in Ogrskem pa, kjer niso bili neomejeni vladarji, so bili v marsičem vezani na privolitev takrat mogočnih stanov.

So imeli vladarji gotove pravice, katerih so se mogli posluževati ne oziraje se na stanove. Če je vladar v okviru teh svojih pravic kaj odredil za staroavstrijsko skupino, mogel je isto storiti tudi kot kralj češki za češko in kot kralj ogrski za ogrsko skupino. Ako so se take enake in sočasne odredbe večkrat in delj časa ponavljale, moralo se je polagoma razviti in utrditi naziranje, da daje vladar te odredbe kot enotni vladar cele države. K temu naziranju o enotnosti državne

zveze je pripomoglo tudi za vse tri skupine veljavno enotno dednonasledno pravo habsburške rodovine, po katerem vladarjeva moč ni mogla biti razdeljena med tri različne osebe. Na ta način je sčasom ginila zavest o prvotni državni samostojnosti posameznih državnih skupin. Ta enotnost pa se je javila predvsem v zunanji politiki, v vojaštvu in financah, za katere zadeve so ustanovili vladarji posebne skupne urade.

Mnogo težavnejše je bilo združevanje v drugem področju javne moči, v katerem je namreč pristojala stanovom pravica sodelovati. Tu so češki in ogrski stanovi pazno čuvali svoje pravice in si jih dajali prilikom vsakokratnega kronanja po kralju slovesno potrditi. Kralji na potu za svojimi nameni so vočigled temu skušali moč stanov zlomiti, odvzeti jim pravice sodelovanja v teh zadevah in jih prenesti v področje, kjer so neomejeno vladali. V to svrho so delovali na odstranitev stanovske organizacije, da bi na njeno mesto uvedli absolutizem. Samo na Češkem so dosegli svoj namen, dočim so se na Ogrskem dotični poskusi izjalovili.

Poglavitni vzroki, zakaj so češki stanovi na posled podlegli, so bili: zatiranje demokratičnega življa in zasuzenje kmečkega ljudstva, verska nestrpnost, katoliška politika kraljevega dvora, odprava rednih okrajnih zborovanj, propad meščan-

skega stanu in ker je stanovska ustava prešla v roke najvišjega plemstva.

Po bitki na Beli gori (1620) je bil odpor čeških stanov za vedno zlomljen. Nova ustava, imenovana obnovljeni deželni red, je prepustila stanovom samo davčno oblast nanašajočo se na deželno gospodarstvo; uradi so postali vsi kraljevi, zakonodajstvo se je izvrševalo absolutistično.

Četudi so poznejši vladarji, zlasti Marija Terezija in Jožef II., dajali samostojno za Češko zakone in jo upravljali po svojih uradnikih svojevoljno, tako da je bila Češka s staroavstrijskimi deželami dejanski že združena, je ostala pravno vendarle še samostojna država; v glavni stvari pa so dosegli svoj namen.

Nasprotno pa so se jim izjalovili poskusi na Ogrskem. Ko je bil Ferdinand tam izvoljen za kralja, je skušal raztegniti delokrog osrednjih uradov tudi na Ogrsko. Nadaljna združevalna prizadevanja pa so naletela na odpor, ki ga vladarji, dasi so spravljali njih gospodstvo Turki in sedmograški knezi v nevarnost, niso smeli podcenjevati. Ogrsi so si svojo staro ustavo tem lažje ohranili, ker je slonela za takratne čase na bolj demokratični podlagi nego češka. Ogrski sabor se je sestavljal iz dveh zbornic, in sicer iz magnatske in plemiške. V prvi so sedeli najvišji deželni uradniki, duhovni dostojanstve-

niki in velikaši (magnatje), v drugi pa nižje plemstvo in zastopniki kraljevih mest. Odposlanci druge zbornice so se morali ravnati po navodilih svojih volilcev iz posameznih županij. Zakonodajstvo je pristojalo na Ogrskem kralju in saboru skupno; izvršilna oblast pa kralju potom županijskih (komitatnih) uradov.

Glavno oporo v svojem boju proti centralizujočim prizadevanjem kraljev pa so imeli Ogrri v svojih županijah (komitatih). Županijskih shodov se je udeleževalo vse svobodno prebivalstvo; ono si je volilo županijske uradnike, ki so imeli upravljati županijske posle. Deželni zakoni so se morali v županijah razglašati, da so bili za županijske uradnike obvezni. Tudi naredbe najvišjih državnih organov so se morale v županijah razglašati. Če so nastali proti takim naredbam kaki pomisleki, so imeli županijski shodi pravico protestirati proti njim in ustavljati njih izvrševanje do rešitve pritožbe. Ako je šlo za kako nepriljubljeno naredbo, prijavljale so si posamezne županije med seboj vsebino pritožbe; v tem je tičalo sredstvo, da se je moglo na Ogrskem proti nepriljubljenim naredbam skupno postopati in preprečiti njih izvršbo. Ogrri se imajo zahvaliti prav svoji županijski samoupravi, da so si ohranili svojo državno samostojnost. Sicer sta skušala Marija Terezija, posebno pa Jožef II., centralizacijo

provesti tudi na Ogrskem; toda Ogrci so se s tako silo uprli, da je bil Jožefov naslednik Leopold II. primoran sklicati ogrski sabor, na katerem je bila znova potrjena ustavnost in samostojnost ogrske krone.

Pozneje je poskusil še Frančišek I. združiti Ogrsko s Predlitavskim. Finančni patent z dne 20. sveč. 1811, s katerim se je napovedal državni bankerot, je zahteval sodelovanja ogrskega sabora. Le-ta je imel dovoliti namreč del sredstev za ureditev državnih financ. Sabor pa je zahtevo odklonil, ker se je provedla ta finančna operacija brez njegovega sodelovanja, zaradi česar nima na Ogrskem veljave. Dunajska vlada si je hotela iz zadrege pomagati s tem, da sploh ni sklicala več ogrskega sabora in da je skušala vladati tam brez njega. Uspeh pa je bil tak kot za Jožefa II. in Leopolda II. Ko je namreč zahteval Dunaj od ogrskih županij novincev in davkov, so mu odgovorile, da mu jih ne morejo dati, ker jih ni dovolil ogrski sabor. Dunajska vlada je še enkrat zahtevala novincev in davkov — zopet zaman. Nato pa je poslala na Ogrsko cesarske komisarje, da bi provedli njene naredbе. Toda županijski zbori so svoje urade razpustili, odstranili uradne seznamke itd., tako da niso imeli cesarski komisarji nobenih pripomočkov za provedenje danih jim naredeb. Frančišku I. ni pre-

ostalo drugega, nego sklicati po trinajstletnem protiustavnem prestanku ogrski sabor (l. 1825) in pripoznati takó ogrsko ustavnost. Od tega leta naprej se je ogrski sabor redno skliceval; dočim pa je v Avstriji absolutizem tlačil sleherno svobodno mnenje, se je v ogrskem saboru in zunaj sabora marljivo razpravljalo o nadaljnem razvoju ustave v smislu današnjega konstitucionalizma.

II.

Razvoj ustavnih razmer v državi od leta 1848. do 1867.

Glas o februarški revoluciji na Francoskem se je bliskoma raznesel po vsej Evropi neizvemši našo državo. V ogrskem saboru je zahteval dne 3. sušca 1848 Košut času primerno preosnovo ustavnih razmer. Stanovska zbornica je koj sklenila zahtevati od kralja odgovorno ministrstvo za Ogrsko. Magnatska zbornica se je spočetka obotavljala pridružiti se temu sklepu; ko pa se je zvedelo, da je buknila revolucija v Pragi, na Dunaju in v Pešti, se je vdala. Od vseh strani se je burno odzivala zahteva po konstitucionalni ustavi.

V Pragi so na shodu v Svatovaclovskem kopaljšču dne 11. sušca 1848 zahtevali združenje dežel češke krone, skupni deželni zbor, skupne osrednje urade za te dežele v Pragi, zastopstvo mest in dežele na tem zboru, narodno enakopravnost,

odpravo podložnosti, odkup tlake, svobodo tiska, zborovanja itd. Na Dunaju so zahtevali v peticiji podani zboru stanov dne 13. sušca, naj bi se ob določenih časih skliceval zbor zastopajoč vse dežele države in vse razrede ter interese narodov s pravico dovoljevati davke, nadzorovati državni proračun in udeleževati se zakonodajstva. Medtem, ko je zbor razpravljal o tej peticiji, nastali so po mestu nemiri. Dvor je bil primoran od-sloviti Metternicha, odpraviti cenzuro, uvesti narodno gardo in izdati dne 14. in 15. sušca proklamacijo, v kateri je obetal, da skliče stanove iz vseh predlitavskih dežel s pomnoženim zastopstvom meščanstva, da se posvetuje o ustavi. Ko so zvedeli na Ogrskem o dunajskih dogodkih, so sklenili zahtevati záse: svobodo tiska, odgovorno ministrstvo v Pešti, vsakoletno zasedanje državnega zbora, zaprisego vojaštva na ustavo, odstranitev tujega vojaštva z Ogrskega, narodno gardo, narodno banko, združenje Sedmograškega z Ogrsko itd.

Že iz dosedanjih dogodkov je razvideti, kako se je ukoreninila misel po dualizmu, t. j. po razdelitvi države v dve polovici. Kmalu je dobila tudi realna tla. Dne 17. sušca je namreč cesar dovolil dvoje konstitucionalnih ministrstev, eno za Avstrijo, drugo za Ogrsko. S tem je bila državna uprava razdeljena. Dne 11. mal. travna

1848 je potrdil vladar 31 členov ogrskih zakonov takozvanih suščevih zakonov, s katerimi se je dosedanja stanovska ustava spremenila v konstitucionalno. Za Predlitavsko pa se je izdala prva konstitucija dne 25. mal. travna 1848. Tako je bil dualizem uveden dejanski.

Zaradi boljšega razumevanja poznejših, do danes ne umolklih ogrskih zahtev, je treba predvsem bližje poznati ogrsko ustavo iz l. 1848. Zakaj s to ustavo se je bila priznala Ogrom veliko večja samostojnost in sta se obe polovici veliko bolj razdeljevali nego po dualizmu iz l. 1867. Po oni ustavi so bili Ogrri takorekoč popolnoma neodvisni; z Avstrijo jih je vezala samo oseba vladarjeva.

Izmed najvažnejših členov te ustave je bil člen III. tičoč se odgovornega ministrstva, kateremu so skupno s kraljem oziroma namestujočim ga palatinom pripadale vse občanske, verske, finančne in vojne zadeve popolnoma neodvisno od tostranske državne polovice, kar je pomenilo toliko, kolikor zanikati sleherno skupno zadevo. Na Dunaju so si bili svesti dalekosežnosti suščevih zakonov. Zato je staval kralj sočasno, ko je potrdil dne 29. sušča prvo ogrsko ministrstvo Batthyanijevo, pogoj, da se odgovorno ministrstvo izpremeni tako, da se izloči iz njegovega področja takozvane skupne zadeve (carina, trgovinski

predpisi, odrajtovanje dohodkov v skupno blagajno, izločitev vojnih zadev itd.). Le na pritisk palatinov in iz strahu pred revolucijo je Dunaj odjenjal in dne 31. sušca je potrdil cesar suščeve zakone. Zdaj so začeli Ogrri nemudoma izvajati posledice iz teh zakonov. Ogrsko ministrstvo je razpolagalo z vojaštvom po svoji volji, samo je postavilo armado 200.000 mož, odpoklicalo ogrske vojaške zборе iz Italije; izdalo je ogrski papirnat denar, davki so se pridrževali v ogrskih blagajnah, ogrskega ministra ob strani vladarja je premenilo v ogrskega zunanjega ministra itd. Da so se razmere na Ogrskem polagoma razvijale, bila bi Ogrska bržčas še vedno samostojna država, ki bi jo spajal s tostransko polovico samo vsakokratni vladar. Toda napetost Košutova je tak razvoj preprečila, današnja ogrska ustava je precej okleščena napram suščevi.

Preustrojitev monarhije v zmislu dualizma, kakršna je bila obljubljena v suščevih zakonih, je imela biti utrjena v državnih zborih, ki so se meseca julija otvorili. V ogrskem državnem zboru je Ludovik Košut s svojo ostrostjo proti avstrijski vladi in proti nemadžarskim narodnostim provzročil končno revolucijo, katere prvi del se je končal z ogrskim porazom pri Kápolni (27. februarja 1849). Dunajski državni zbor, ki je bil dne 11. maja 1848 proglašen za ustavodajnega, in v katerega so

poslale vse predlitavske dežele svoje zastopnike, je imel sestaviti ustavo za vso Predlitavsko. Zborovanje pa se je moralo prekiniti, ker je buknila na Dunaju revolucija. Šele, ko jo je Windischgrätz potlačil, se je zborovanje nadaljevalo v Kromerižu. Ustava, katero se je na tem zboru izdelalo, je priznala dualizem popolnoma in je imela veljati samo za tostransko polovico.

Nesporazumljenje Schwarzenbergove vlade s kromeriškim zborom, smer avstrijske politike napram združevalnim težnjam na Nemškem in zmage nad Ogrri pri Kápolni so povzročili, da je bil konstitucionalni razvoj v državi naglo prekinjen. Kromeriški zbor je bil dne 7. marca 1849 s silo razgnan; proglašena je bila vsiljena „državna ustava avstrijskega cesarstva“ z dne 4. marca 1849. Ta ustava pomeni poskus odpraviti dualizem in državo popolnoma zediniti; za celo monarhijo se je imel ustvariti en državni zbor, v vsi državi je imela pristojati edina in nerazdelna izvršilna oblast izključno cesarju. Le zaradi lepšega je bilo rečeno, da ima ogrska ustava ostati še nadalje v veljavi, v kolikor bi ne nasprotovala vsiljeni novi ustavi. Ker pa je v vsakem oziru nasprotovala, je bila takorekoč popolnoma zatrta, zlasti ko so bile Sedmograška, Hrvatska s Slavonijo in Vojvodino proglašene za samostojne dežele habsburške krone.

Ta ustava je Ogre tako razdražila, da so se na saboru v Debrecinu dne 14. mal. travna 1849 proglasili za samostojno državo, odstavili habsburško-lotrinško rodovino s prestola in izvolili Košuta za prezidenta. Sicer pa ni ta ustava niti v Predlitavskem niti na Ogrskem stopila v veljavo, tu tudi potem ne, ko so se morale ogrske čete pri Vilagošu (13. avgusta 1849) vdati združeni avstrijsko-ruski armadi. Dne 13. mal. travna 1851 je izšel cesarski patent, s katerim se je ustvaril „državni svet“, čegar člane je imenoval cesar in ki so imeli podajati cesarju svoje mnenje o vladnih zadevah. Dne 31. decembra 1851 je bila namreč vsiljena ustava iz l. 1849. odpravljena in so bila še tega dne izdana „temeljna pravila za organične naprave v kronovinah avstrijskega cesarstva“; ž njimi je zavladal po vsi monarhiji absolutizem, ki si je postavil nalogo odpraviti vse razlike med posameznimi kronovinami in napraviti iz njih enotno državo.

Posebno kruto se je postopalo na Ogrskem. Najprej so uvedli začasno vojno, potem začasno civilno upravo, ki je pomenila strogo centralizacijo. Dežela se je razdelila v nova okrožja, katerim so načelovali iz Avstrije tja poslani uradniki (Bahovi huzarji). Ogrski občanski, kazenski in davčni zakoni so se morali umakniti avstrijskim.

Carinska meja med Avstrijo in Ogrsko se je 1. oktobra 1850 odpravila. Skratka, nekdanja ogrska samouprava je izginila. V tem žalostnem položaju so začeli zmernejši ogrski rodoljubi misliti ne spravo. Prišlo bi bilo skoro gotovo do tega zlasti prilikom drugega potovanja cesarjevega na Ogrsko l. 1857., da je ni kratkovidnost merodajnih avstrijskih državnikov preprečila. Močnejša nego njih trma pa je bila sila dogodkov, katerim je gledala monarhija v oči. Na Italijanskem je pretela neposredno vojna. Cesar se obrne v očigled temu do ogrskega naroda pozivljajoč ga, da odpošlje prostovoljcev na italijanska bojišča. Zaman, Ogrri so bili gluhi. Istotako so ostali nezaupljivi, ko je cesar po miru sklenjenem v Villafranki obetal času primerne prenaredbe v zakonodajstvu in v upravi. Na italijanskih bojiščih ni bila poražena samo avstrijska vojska, ampak ž njo ves avstrijski absolutizem. Zdaj so jeli misliti na temeljite prenaredbe. S patentom z dne 5. marca 1860 je bil sklican takozvani „širji državni zbor“, v katerega so le s težka zvalili ogrske velikaše; le-ti so potem na usta Eötvöševa opiraje se na teorijo o „historično-političnih individualnostih“ zahtevali zopetno uvedbo deželne samouprave. Praktični uspeh je bil diplom z dne 20. oktobra 1860. Diplom je določal v kratkem sledeče: Zakonodajstvo pristojna

vladarju in deželnim zborom odnosno državnemu zboru, v katerega pošiljajo deželni zbori svoje zastopnike v onem številu, ki ga določi vladar. Državni zbor ima sodelovati pri zakonodajstvu, tičočem se denarstva, kredita, carinskih in trgovinskih zadev, o načelih bankovčne banke, poštarištva, brzojavstva, železnic, o načinu in upravi vojaške dolžnosti; dalje pri sestavi proračuna in pri sklepnih računih, pri zvišanju obstoječih in uvedanju novih davkov, pri sklepanju in konvertiranju posojil in prodaji državnih nepremičnin. Vse ostale zadeve spadajo pred posamezne deželne zbore. V ogrskem deželnem zboru se imajo ravnati v zmislu prejšnjih tamošnjih ustav. Z ozirom na to pa, da so se doslej marsikatere zadeve v tostranski polovici skupno razpravljale, si je pridržal cesar pravico, prepustiti še zanaprej skupno razpravljanje zastopnikom teh dežela, tako imenovanemu „ožjemu državnemu zboru“.

Oktoberski diplom je imel dvojni namen. Na eni strani državnopravno zasigurati zedinjenje cele države s tem, da je proglasil določne zadeve za skupne, ki so se imele tedaj enotno upravljati in da je ustvaril osrednji državni zbor, ki je imel sodelovati pri zakonodajstvu za celo državo; na drugi strani pa je hotel pomiriti posamezne dežele, zlasti Ogrsko. Kar se tiče dežel tostranske polovice, so bile koncesije precej dvom-

ljive, ker se je znatno število zadev smatralo za vsem tem deželam skupne. Tudi Ogri niso bili z diplomom zadovoljni; saj jim ni vrnil popolne samostojnosti; razentega pa ni bila Ogrska teritorialno združena, ker so ostale Sedmograška, Hrvatska in Vojvodina posebne kronovine. Nezdovoljnost je rasla od dne do dne. Vrhunec je dosegla, ko je izdal Schmerling 26. februarja 1861 centralistično februarsko ustavo. V zmislu te ustave se je ustvaril državni zbor 343 poslancev (širši državni zbor) kot skupni zakonodajni zbor; v Predlitavskem so imeli tukajšnji poslanci tvoriti „ožji državni zbor“, pred katerega je spadalo vse, kar ni bilo odkazano deželnim zborom, za katere so se sočasno izdali deželni redi. Ogri, stoječ na stališču, da so zakoni iz l. 1848. še vedno v veljavi, niso hoteli priznati nobenih drugih zakonov, dokler se prvi ne izpremené. Razdraženost je še narasla, ko se je sočasno s februarsko ustavo ustvaril za celo državo „državni svet“, čegar naloga je bila podajati kroni pred potrjenjem svoje mnenje o vseh zakonih, ki so se sklenili ali v skupnem državnem zboru, ali v deželnem zboru ogrskem ali v katerem drugem. Dne 1. maja 1861 se je otvoril skupni državni zbor. Ogri so ostali doma in pričeli boj proti vsiljeni ustavi v saboru, ki je bil sklican dne 2. aprila 1861.

V tem saboru sta si stali dve stranki nasproti. Prva, imenovana resolučna stranka, na čelu ji Koloman Tisza in Ghyczy, je vstrajala na tem, da cesar Franc Jožef I. ni ogrski kralj, ker ni bil kronan, da je treba to v resoluciji izreči in staviti obenem pogoje, pod katerimi bi se moralo kronanje izvršiti. Druga, adresna stranka, z Etvöšem in Deákom se je hotela s cesarjem radi ureditve razmer potom adres pogajati. Ta stranka je dobila končno večino. Dne 5. julija je izdelal Deák adresno, v kateri se je zastopalo stališče, da je Ogrska z ostalimi deželami le po osebi vladarjevi spojena; zahtevalo se je nadalje popolno samostojnost Ogrske, celokupnost ozemlja, t. j. pripojitev Sedmograške, Hrvatske, popolna ustavna pravomoč sabora, vrnitev ustavnih zakonov všteti one iz l. 1848., parlamentarno vlado in odgovorno ministrstvo.

Cesar je odgovoril z reskriptom z dne 21. julija, da zakonov iz l. 1848. ne more priznati, dokler ne bodo izpremenjeni; obenem je pozval sabor, da pošlje svoje zastopnike v državni zbor. Sabor pa je na to odgovoril, da se ne more več s cesarjem pogajati, na to je bil dne 21. avgusta razpuščen. Gibanje, ki je vsled teh dogodkov na Ogrskem nastalo, je napotilo dunajsko vlado, da je proglasila dne 5. novembra obležno stanje, razpustila županijske kongregacije

(zbore), uvedla vojni provizorij in pošljala znova na Ogrsko svoje uradnike.

Schmerling si je mislil, da more čakati, dokler se Ogrri ne upognejo. Toda prišlo je nasprotno. Stališče Ogrov se je izboljševalo, čim bolj so se slabšale razmere v Predlitavskem. Slovani, katere je pritiskala vlada ob zid, so zapustili državni zbor. Med Nemci in vlado pa ni bilo edinosti; posebno radi finančnih zahtev vlade so nastopali Nemci proti njej. Tudi dogodki od zunaj so silili k ureditvi notranjih državnih razmer in zlasti k spravi z Ogrri. Dne 25. januarja 1865 je ukazal cesar naj se pospešijo dela za reorganizacijo na Ogrskem, da bi se mogel uspeh kot kraljeva predloga predložiti saboru, ki se je imel sklicati v svrhu priprav k odpravi vojnega provizorija. Schmerling je ukazana mu dela sicer pripravljaj, toda opetovano je naglašal, da bo o reviziji februarske ustave šele tedaj mogoče govoriti, ko pridejo ogrski zastopniki v državni zbor.

Medtem je bilo zблиžanje Ogrske in Avstrije že pripravljeno, in sicer najprej literarno, ko se je dokazalo, da so bile od nekdanj gotove zadeve obema državama skupne in da bi pripojitev Ogrske v zmislu februarske ustave ne odgovarjala nepretrganemu ustavnemu razvoju do l. 1848. Tem teoretičnim pripravam so se pridružile še praktične s strani ogrskih in nemških liberalnih politikov.

Javno pa je pozval k spravi Deák, ki se je preko glav ministrov v svojem znamenitem velikonočnem članku (1865) v „Pesti Napló“ obrnil naravnost na cesarja, naj z ozirom na zasluge Ogrov za skupno monarhijo in z ozirom na trajni obstoj monarhije uredi razmere. S tem pozivom je ustvaril Deák tla za nadaljnje pogajanje. Ni več vstrajal na vrnitvi zakonov iz l. 1848., na personalni uniji, ampak je priznaval skupnost nekaterih zadev. Stike z Ogrri je navezal cesar prilikom svojega poseta gospodarske razstave v Pešti (6.—9. junija 1865), kjer je obljubil zbranim veljakom, da hoče ogrske narode zadovoljiti ter da se bo za to ponudila prilika na prihodnjem saboru. Ko so se izvršile še nekatere osebne izpremembe v višjih ogrskih uradih, je odstopilo Schmerlingovo ministristvo, brez čegar vednosti se je vse to godilo. Dne 5. julija je bil imenovan grof Belcredi za državnega ministra z nalogo, da prevede nagodbo z Ogrri.

Ker niso hoteli Ogrri o februarski ustavi nič vedeti, je cesar z manifestom z dne 20. septembra 1865 njeno veljavnost zaustavil, da bi ne ovirala pogajanj ter obenem obljubil, da se predložijo uspehi pogajanj z Ogrri, preden se o njih končno odloči, zakonitim zastopnikom ostalih kraljestev in dežel. Nemški deželni zbori alpskih dežel so protestirali proti zaustavljenju februarske ustave. Na Češkem je izrekel deželni zbor cesarju zahvalo,

da je ustavil ustavo in hkratu zahteval, da se da cesar za češkega kralja kronati, kar se mu je tudi obljubilo. V gališkem deželnem zboru pa je nastal prepir zaradi vladne predloge, ki je predlagala razdelitev dežele v dva dela.

Na Ogrskem so se vršile listopada volitve za sabor. Udeležili sta se jih obe stranki, resolučna in adresna; poslednja je dosegla veliko večino. V prestolnem govoru, s katerim se je dne 14. dec. otvorilo zasedanje, so bili označeni temelji bodočih pogajanj tako-le: Za izhodno točko je smatrati le pragmatično sankcijo. Deželni zbor ima predvsem urediti način, kako se imajo vbodoče obema polovicama skupne zadeve razpravljati. S tem je bila v zvezi revizija zakonov iz l. 1848. glede vladarjevih pravic in vladinega delokroga. Sabor je odgovoril, da se mora predvsem imenovati samostojno ministrstvo za Ogrsko, potem da je šele moč nagodbo dokončati. Temu nasproti pa je cesar vstrajal pri svojem prestolnem govoru in z reskriptom z dne 3. marca označil točke, ki se imajo v zakonih iz l. 1848. izpremeniti.

Četudi je nastal na ta način med saborom in vlado spor, izvoljena je bila dne 28. februarja 1866 komisija 67 članov, ki je imela določiti skupne zadeve in način njih obravnavanja. Dva meseca pozneje je izbrala ta komisija iz svoje srede pododbor, da bi šlo delo hitreje od rok.

Dne 25. junija je odbor svoje delo končal. Drugi dan pa je bil sabor zaradi vojnih dogodkov v Italiji odgoden.

V elaboratu pododbora je bilo že videti glavne obrise nagodbe, ki se je potem leta 1867. sklenila. V Predlitavskem je niso resno vpoštevali, posebno ne po zmagi pri Kustoci (24. junija), katera je nemško samozavest silno povzdignila. Po porazu Avstrije pri Kraljevem gradcu pa se je mislilo že drugače. Ko je potem (30. oktobra) postal Beust avstrijski zunanji minister, bližale so se ogrske želje naglo svojemu izpolnjenju. Ogrskemu saboru, ki se je sešel 19. nov. 1866, je bil predložen kraljevi reskript, proglašajoč elaborat pododbora za pripravno spojilo, da se uresniči ustavna nagodba; zahteval pa je te-le izpremembe: *a)* ohranitev enotne vojske, *b)* enotno ureditev razmer državnega dolga, kredita in novčarstva; *c)* enakomerno ureditev carinstva in neposrednih davkov. Čim da zagotovi sabor te izpremembe, imenovano bode ogrsko ministrstvo. Sabor se ni maral vdati, čeprav se je sukal prepirlje okolo posameznosti, kdaj se ima ogrsko ministrstvo imenovati, ali preden se nagodba sprejme ali pozneje. Končno je rešil spor Beust na ta način, da se je dogovorilo, da ima predvsem 67članska komisija elaborat v smislu vladinih zahtev izpremeniti, potem bode imenovano ogrsko

ministrstvo, da doseže izpremembo elaborata in revizijo zakonov iz l. 1848. v saboru samem.

V zmislu tega dogovora se je začela 67členska komisija posvetovati o elaboratu in ga je izpremenila oziroma dopolnila po zahtevi krone.

Na nadaljnji tek pogajanj z Avstrijo je vplivalo nasprotovanje med Beustom in Belcredijem. Belcrediju se je še posrečilo doseči, da je bil s patentom z dne 2. januarja 1867 sklican izredni državni zbor, da razpravlja o ogrski nagodbi in o ustavi za Predlitavsko. Belcredi se je nadejal, da bo večina poslancev za avtonomijo. Nasprotno pa se je prizadeval Beust, da bi se sklical ožji državni zbor, od katerega je bilo pričakovati, da bo za nagodbo. Beustov načrt je naposled obveljal; posledica tega je bila odstop ministra Belcredija dne 7. februarja.

Drugi dan je predložil Deák cesarju nagodbeni elaborat s predlogi tičočimi se ministrstva. Z reskripti z dne 16. do 23. svečana je bila na Ogrskem obnovljena stara ustava in dne 18. svečana imenovano samostojno ogrsko ministrstvo z grofom Julijem Andrassijem na čelu. Prihodnja dva meseca sta odobrila nagodbeni elaborat tudi poslanska in zbornica magnatov. Zadnjega majnika so bile sprejete tudi vladine predloge glede izpremembe ustave iz l. 1848. Dne 8. junija se je vršilo v Pešti kronanje in dne 12. junija je potrdil

cesar — kralj ogrski zakon o nagodbi, ki je bil objavljen kot XII. člen zakonov iz l. 1867.

Ogrski člen XII. zakonov iz l. 1867. je pravna podlaga današnjega dualizma avstrijsko - ogrske države. Dogovorjen je bil le med kraljem in ogrskim saborom, zaraditega velja samo za dežele ogrske krone. Dejanski pa je njegov pomen večji, ker so se s tem zakonom uredile ne samo ogrske, nego razmere cele monarhije.

Predlitavsko je bilo spričo tega dejstva na razpotju. Odločiti se mu je bilo, ali uredi svoje razmere samostojno, ne oziraje se na Ogre, ali pa sprejme ureditev, kakršna je bila med vladarjem in ogrskim saborom dogovorjena. Za prvo se tostranski Nemci niso mogli odločiti, ker so stali, četudi ob boku vlade, popolnoma osamljeni. Preostajalo jim ni nego podvreči se ogrskemu diktatu, zakar so se temraje odločili, ker so se nadejali, da jim ostane trajno gospodstvo v Predlitavski zagotovljeno. Predlitavski državni zbor je torej nagodbo z Ogrsko sprejel, nakar je bila od cesarja potrjena in objavljena kot zakon z dne 21. decembra 1867, št. 146. dz.

Ogrski člen XII. zakonov iz l. 1867. in avstrijski zakon z dne 21. decembra 1867 sta temelj, iz katerega je zrasla cela vrsta daljših zakonov nanašajočih se na dualizem.

III.

Temelj dualizma iz l. 1867.

Teško je podrobneje govoriti o temelju leta 1867. ustvarjenega dualizma. Vzroki tiče v dvojnem zakonodajstvu, avstrijskem in ogrskem, ki se razločujeta glede besedila, glede razvrstitve tvarine in glede vsebine obojestranskih predpisov. Najslabše pa je, da zastopa vsak teh temeljnih zakonov popolnoma nasprotno načelno stališče; avstrijski zakon stoji namreč na stališču, da je Avstro-Ogrska država, v kateri je treba razločevati *a)* osrednjo, enotno državo obsegajočo celi državni obseg; *b)* dve, tej osrednji državi podrejeni delni državi, Avstrijo in Ogrsko. Osrednja država je s svojo ustavno preustrojitvijo iz leta 1867. omejila svoj delokrog s tem, da je priznala delnima državama samostojnost v področju zakonodajstva in eksekutive. Toda v kolikor si je osrednja država pridržala gotov delokrog v obliki skupnih zadev, ji je bila ohranjena osrednja državna

oblast s posebno zakonodajno (delegacije) in izvršilno pravico (vladar in skupni ministri). Osrednja država je torej prenesla del svoje državne oblasti na delni državi.

Ogrski zakon pa stoji na nasprotnem stališču. Po njem ni bilo in ni osrednje države. Država sestoji namreč iz dveh držav, avstrijske in ogrske, izmed katerih je vsaka prostovoljno privolila, da se gotov del njunih zadev oskrbuje skupno. Organi ustvarjeni v to svrhu (delegacije, ministristva) niso nikakor naprave osrednje države, ampak so v službah obeh držav. Z drugimi besedami, vsaka obeh držav se je odrekla svoje samostojnosti v okviru skupnih zadev dotlej, dokler bo trajal dualizem.

Kadarkoli se razlagajo pravice in dolžnosti izvirajoče iz dualizma, drže se Ogrji samo ogrskih zakonov ne meneč se za avstrijske. Če nastanejo torej kaka nesoglasja, smatrajo Ogrji le one zakonite določbe za veljavne, ki so v obeh zakonih istovetne.

Avstrijski zakon razdeljuje 1. skupne zadeve, 2. pa zadeve, ki se imajo v vsaki polovici po enakih, tedajpatedaj dogovorjenih načelih upravljati. Ta razdelitev pa ni primerna temmanj, ker se v marsičem razlikuje od obsega ogrskega zakona. Zaradi boljšega razumevanja bi se dalo te skupne zadeve razdeliti v štiri vrste.

I. Zadeve neizpremenljivo skupne.

Te so pravo jedro skupne državne zveze in imajo svoj izvor v dolgoletnem zgodovinskem razvoju. Vladar vsem trem državnim skupinam je skupno oskrboval te zadeve (zunanjo politiko, vojsko in s tema sovisna finančna vprašanja) za vse enotno.

1. Zunanje zadeve. V tem oziru določa avstrijski zakon v § 1., da je smatrati za skupne zunanje zadeve diplomatično in trgovinsko zastopstvo v tujini in pripravljanje morebitnih mednarodnih pogodb, katere pa morata, kjer to ustava določa, odobriti avstrijski in ogrski državni zbor.

Ogrski § 8., čl. XII., pa se razločuje od avstrijskega v tem, da smatra za skupne le one zunanje zadeve, ki se tičejo vseh dežel, nahajajočih se pod vlado Njegovega Veličanstva, da jih mora skupni zunanji minister sporazumno z ministrstvi obeh polovic in z le-teh privoljenjem upravljati, ter da mora mednarodne pogodbe vsako ministristvo prijavljati svojim zakonodajnim zborom.

Ogrski predpis je torej ožji od avstrijskega. Prvi prišteva k zunanjim zadevam le one, ki se tičejo cele monarhije, avstrijski pa tudi take, ki se tičejo le ene polovice. N. pr. Če hoče Avstrija skleniti s kako tujo državo pogodbo zaradi izročevanja zločincev, je ne sklene po našem pravo-

sodnem, ampak po skupnem zunanjem ministru. Državnemu zboru pa za take pogodbe ni odgovoren zunanji minister, ampak avstrijska vlada.

Dalje se razločuje ogrski predpis od avstrijskega v tem, da zagotavlja vladama in parlamentoma v obeh polovicah večji vpliv na vodstvo zunanje politike, ki se more v smislu ogrskega predpisa voditi sporazumno in v soglasju z obojestranskima vladama torej posredno tudi s parlamentoma. Končno se morajo glasom ogrskega predpisa parlamentu predložiti vse mednarodne pogodbe brez razločka, v smislu avstrijskega predpisa pa le take, kojih odobrenje je bilo pridržano avstrijski vladi.

2. Vojne zadeve. § 1. avstrijskega zakona proglašča za skupno: vojsko, všteti vojno mornarico, ne pa tudi dovoljevanje novincev in zakonodajstvo o načinu izvrševanja vojaške dolžnosti, priprave za dislokacijo in preskrbovanje vojaštva, potem ureditev občanskih razmer vojakov in ureditev njih pravic in dolžnosti, ki se ne nanašajo na vojno dolžnost. § 5. pa določa: ukrepi, ki se tičejo vodstva in poveljstva ter notranje organizacije vojske, pristojajo izključno cesarju.

Zakonodajstvo tičeče se vojaških zadev, pristojajo torej — v tem soglašča tudi ogrski zakon — vsaki državni polovici, samo vojni sistem (vojni

zakon) mora v obeh polovicah sloneti na enakih pravilih. Važnejša nego zakonodajstvo je vojna uprava, ker v njej se najbolj izraža enotnost vojske. Ogrski in avstrijski zakon se v tem popolnoma strinjata, da ima vojna uprava pristojati edino le vladarju. To se tiče stalne vojske in vojne mornarice, ne pa tudi deželne brambe in domobrancev, o kojih upravi ima vsaka državna polovica zase odločevati. Sicer pristojta vladarju tudi notranja organizacija deželne brambe, vendar pa je oblast vladarjeva glede te v obeh polovicah bolj omejena nego glede stalne vojske. Tako mora, če skliče vladar deželno brambo pod orožje, dotično povelje sopolpisati pristojni domobranski minister, dočim se glede stalne vojske ne zahteva enakega podpisa skupnega vojnega ali katerega domobranskega ministra.

Kakor znano, se je pričelo l. 1903. v ogrskem parlamentu gibanje, ki se je sukalo okolo vojaških vprašanj in ki je merilo nato, da se omeje vladarjeve pravice v korist vlade. Med drugim je zahtevala liberalna stranka, naj uredi vladar vbo-doče poveljstveni in službeni jezik v vojski spozrazumno z ogrskim ministrstvom, oziroma parlamentom. S to zahtevo pa Ogrji zaenkrat niso prodarli, ker spada določitev poveljstvenega in službenega jezika izključno le v področje cesarja. Ko bi pa Ogrji danes ali jutri svoj namen vendarle

dosegli, vplivalo bi to brezdvomno na razmere v Predlitavski.

3. Uprava skupnih financ. § 1. avstrijskega zakona pravi, da je treba izdatke za celo monarhijo skupno kriti, zlasti je treba skupnega proračuna in pregledovanja računov ter s tem soglašati bistveno tudi ogrski § 16 člen XII. Med skupne finančne zadeve pa je prištevati tudi upravo skupnih aktiv in pasiv, o katerih pa niti avstrijski niti ogrski zakon ne govorita. Med aktiva spada zlasti premakljivo in nepremakljivo skupno imetje, kakor vojno premoženje, poslopja poslanikov, blagajniške gotovine in terjatve, izvirajoče iz redne finančne uprave. Med pasiva pa je šteti skupne prehodne dolgove, ki nastajajo, kadar ni v skupni blagajni denarja za pokritje hipnih izdatkov pri rokah.

II. Zadeve pogojno skupne,

tako imenovane, ker jih je mogoče izpremeniti, ne da bi se s tem izpremenila tudi podlaga dualizmu. Ako bi se izpremenile zadeve pod I. navedene, izpremenil bi se ž njim bistveno današnji dualizem. S temi pa bi se izpremenila le oblika, v kateri se imajo skupne zadeve urejevati. Izpremeniti pa bi se dale n. pr., ko bi sklenila ogrska polovica glede izpremembe samostojni zakon in bi temu pritrdila avstrijska polovica s podobnim

zakonom; dalje enostranski, ko bi se odpravila ogrska ustava, ali bi se v Avstriji konstitucija popolnoma zatrla.

Med tu imenovane zadeve spadajo organi skupne zveze, to so delegacije in skupna ministristva.

1. Delegacije. § 6. avstrijskega zakona pravi: zakonodajalne pravice, pristojne zastopstvom obeh državnih polovic (avstrijskemu in ogrskemu državnemu zboru) izvršujeta, v kolikor gre za skupne zadeve, le-ta po svojih odposlancih v delegacijah.

Ker pa stoje Ogrji na stališču, da skupne osrednje države sploh ni, odrekajo dosledno tudi delegacijam vsako zakonodajalno pravico. Ogrski zakon jim priznava samo pravico „sklepanja“ (§§ 33, 43) glede onih zadev, ki so izrecno proglašene za skupne. Te so: sestava proračuna skupnih zadev, preglejevanje in odobravanje sklepnih računov, nadzorstvo nad skupno upravo, pravica staviti vprašanja in predloge v skupnih zadevah, poklicati skupne ministre na odgovor. Vsi ti predmeti se tičejo samo uprave. Oni predmeti pa, ki se tičejo zakonodajalne ureditve, so iz delokroga delegacij popolnoma izločeni. Tako n. pr. so konsulatno sodstvo, vojaškokazensko pravdni red, ureditev vojaških plač nedvomno skupne zadeve.

A nobene izmed teh ne urejujejo zakonito delegacije, ampak obojestranska parlamenta. Tako torej nimamo nobenega skupnega in enotnega zakonodajstva oz. skupnega zakonodajalnega državnega zbora. Delegacije pa tudi po svoji sestavi niso enotni zbor. Kajti obstoje iz dveh samostalnih zborov, ki so pravzaprav le odbori svojih parlamentov in ki imajo pravico samostalno odločevati o zadevah, spadajočih v njih področje. Tako sta oba parlamenta na njih sklepe vezana ter jih ne smeta v ničemer izpremeniti. Vsak zbor delegacij šteje 60 članov. V Predlitavskem voli gosposka zbornica 20 članov iz svoje srede, poslanska zbornica pa 40 članov izmed zastopnikov posameznih deželnih skupin. Štajerska voli 2, Koroška 1, Kranjska 1, Primorska 1, Istra 1, in Trst 1. Na Ogrskem voli magnatska zbornica 20, poslanska pa 40 članov iz svoje srede; od teh pa morajo biti v prvi 1, v drugi pa 4 voljeni izmed hrvatskih poslancev. Voli se vsako leto. Vsako leto sklicuje cesar delegacije enkrat na Dunaj ali kako deželno glavno mesto, drugokrat v Budapešto. Delegacije zborujejo razdeljeno. Vsaka delegacija ima svoje organe, svoj poslovni red in sklepa samostojno v javnih sejah. Predloge skupne vlade se morajo vsaki delegaciji posebej predložiti. Istotako more vsaka delegacija staviti samostalne predloge. Med seboj občujeta dele-

gaciji le pismeno. Ako se delegaciji glede kakega sklepa pismenim potom ne moreta zediniti, more se na predlog ene delegacije sklicati seja obeh delegacij. Mora pa se skupno sejo sklicati, ako ne pride po trikratnem dopisovanju do sporazumljenja. Za veljavno sklepanje je treba navzočnosti dveh tretjin navzočih članov vsake delegacije. Sklepi potrebujejo cesarjevega potrdila.

2. Skupna ministrstva so a) ministristvo za vnanje posle, obenem za cesarsko in kraljevo hišo. Temu pripada vodstvo zunanje politike, torej tudi trgovinske, poslednje v mejah določenih bližje v carinski in trgovinski zvezi (sedaj pogodbi), ki se med obema polovicama periodično sklepa. Podrejeni so mu poslaniki in konzuli v tujini, potem dvorni in državni arhiv in orientalna akademija. b) Skupno vojno ministristvo, ki pa je pravzaprav le pomožni organ vladarjev. c) Skupno finančno ministristvo, ki pripravlja skupni proračun, sklepne račune, sprejema kvotne prispevke od obeh polovic, izdaja sredstva za dovoljene namene, razdeljuje carinski dohodek, sprejema od Ogrske prispevke za razdolžitev in obrestovanje nekdanjega skupnega dolga, upravlja skupna aktiva, preostala iz l. 1867., ki so štela l. 1902. v celem 53,024.250 K, in nekatere druge fonde. Končno je skupni finančni minister obenem upravitelj Bosne in Hercegovine.

III. Skupne zadeve, ki se upravljajo po obojestranskem dogovoru.

Avstrijski in ogrski nagodbeni zakon sta načelno priznala nekatere stvari za skupne, ne da bi jih bila že l. 1867. enkrat za vselej tudi podrobno uredila. Vzrokov je iskati deloma v tem, da gre tu za predmete, za katere vsled izpremenljivosti dotičnih razmer ni bilo mogoče izdati za vso bodočnost veljavna pravila, posebno pa, ker avstro-ogrška nagodba, sklenjena l. 1867. le med vladarjem in ogrskim parlamentom, ni mogla enostranski Predlitavskemu naložiti gmotna in osebna bremena. Zato se morata v teh važnih zadevah, kakor so 1. pokritje skupnih izdatkov, 2. ureditev državnih kreditnih razmer in 3. določitev vojnega sistema obojestranski vladi dogovarjati in obojestranska parlamenta odločevati.

1. Pokritje skupnih izdatkov (kvota). K skupnim izdatkom prispevata obe polovici razmerno številu svojih prebivalcev in njih davčni moči. Za merilo služijo le direktni davki. Visokost prispevka vsake polovice — kvoto — določujeta kvotni deputaciji izvoljeni od obeh parlamentov; le-ti izdelata s sodelovanjem pristojnih ministrstev predlogo, opirajočo se o podrobne podatke. O predlogih odločujeta potem parlamenta, kojih sklepa potrebujeta še cesarjevega

potrdila. Ako se deputaciji ne sporazumeta, odločujeta parlamenta; če se tudi ta ne zedinita, odloči cesar. Dogovor o kvoti se sme le na gotovo dobo raztezati in se mora potem obnoviti. Kadar določi cesar kvoto, sme jo določiti samo za eno leto. Kako pripraviti denar, odgovarjajoč kvoti, je stvar vsakega parlamenta samega. Ogrski zakon še vrhtega določa, da se morajo dohodki, izvirajoči iz carin, uporabljati za pokritje skupnih stroškov, da se mora torej svota teh dohodkov predvsem odšteti od svote skupnih izdatkov in da je šele ostanek v zmislu kvote med obe polovici razdeliti. To odštevanje pa je bilo le tako dolgo, dokler sta tvorili obe polovici carinsko in trgovinsko zvezo in dokler je glede odštevanja obstajal dotični dogovor. Ker je povodom letošnje nagodbe stopila na mesto carinske in trgovinske zveze carinska in trgovinska pogodba, mora dosledno odpasti tudi odštevanje.

Prvikrat se je določila kvota za Avstrijo z zakonom z dne 24. decembra 1867, dz. št. 2, iz l. 1868., za Ogrsko pa s členom XIV. zakonov iz l. 1868. kakor sledi: Kgotni prispevek je določen na 70:30. Od skupnih izdatkov je treba predvsem odšteti carinski donos; davčne restitucije (davki, ki se morajo davkoplačevalcem vrniti) od predmetov izvažanih v inozemstvo, se morajo predvsem s carinskim donosom poplačati. Vsaka polovica

bode plačevala kvotni prispevek v mesečnih obrokih. Kvota je bila določena na deset let, t. j. do l. 1877. Preden pa je še minila ta doba, je bilo treba kvoto popraviti. Vojna granica se je spojila z Ogrsko. Zaraditega se je moral ogrski prispevek za takozvani 2°/_o praeicipuum zvišati. Avstrijski zakon z dne 8. junija 1871, dz. št. 49, in ogrski člen IV iz l. 1872. sta določila, da je skupne izdatke pokriti predvsem iz čistega doneska carin; potem mora k nepokritemu ostanku prispevati Ogrska najprej 2°/_o in šele ostanek se razdeli med obe polovici v razmerju 70:30. S tem se je kvotni ključ pravzaprav izpremenil v 68:6:31:4. Kvota se je določila le za deset let, ker se je tudi carinska in trgovinska zveza za tako dolgo dobo sklenila. Tudi pozneje l. 1878. in 1887. se je določila kvota sočasno z obnovitvijo carinske in trgovinske zveze. (Zak. z dne 27. junija 1878 št. 61 dz. in z dne 21. maja 1887., št. 47 dz., ter ogrska člena XIX z l. 1878. in XXIII iz l. 1887.)

Že l. 1887. se je delalo na avstrijski strani na to, da bi se določil zanjo ugodnejši kvotni ključ. L. 1896. pa se je začel med Avstrijo in Ogrsko hud boj za visokost kvotnega ključa. Ker se do konca l. 1897. in tudi 1898. niti med deputacijama niti med parlamentoma ni doseglo edinosti, je določil cesar z lastnoročnim pismom z dne 30. decembra 1897, št. 310 dz., in z istega

dne 1. 1898., št. 240 dz., vsakokrat za dobo enega leta prispevkovo razmerje po prejšnjem načinu. Stoprav 1. 1899. sta se deputaciji sporazumeli tako, da se ima ogrski prispevek zvišati za 3⁰/₀, tako da je bil kvotni ključ 65·6:34·4. V odškodbo za to je bilo razširjeno preodkazno postopanje, t. j. preodkazovanje užitninskega davka, plačanega v polovici, kjer se je dotični predmet izdelal, oni polovici, v katero se je predmet v porabo prepeljal. Odslej se preodkazuje ta užitninski davek ne samo od špirta, ampak tudi od sladkorja, petroleja in piva. Zaradi takratnih razmer ni bila dotična predloga parlamentarno rešena. Zato je določil zopet vladar z lastnoročnim pismom z dne 30. decembra 1899, št. 266 dz., kvoto za dobo šestih mesecev, t. j. do 30. junija 1900 v smislu pogodbenega razmerja (65·6:34·4); ker pa se 2⁰/₀ praecipuum za Vojno Granico računa doslej posebej, izražena je ta kvota v ključu 66⁴⁷/₄₉:33³/₄₉.

Od te dobe ni prišlo vsled parlamentarnih razmer pred in za Litavo do tega, da bi se bila določila kvota sporazumno z obema parlamentoma, določal jo je vladar vsakokrat za dobo enega leta po ključu dogovorjenem 1. 1899. med kvotnima deputacijama. Tozadevna lastnoročna pisma so z dne 27. junija 1900, št. 98, 22. junija 1901, št. 79, 26. junija 1902, št. 126, 1. julija 1903, št. 140,

in 26. junija 1904, št. 66 dz. To pravilno podaljševanje kvote je bilo prekinjeno 1. 1905., ko se na Ogrskem radi parlamentarnih razmer kvotna deputacija sploh ni mogla izvoliti, tako da ni imela avstrijska deputacija z nikomur se pogajati. Ogri so pa bili tudi proti temu, da bi vladar kvoto določil, češ, da mu pristojna ta pravica le tedaj, če se kvotni deputaciji ne moreta zediniti. Zaraditega ni bil za čas od 1. julija 1905 do 30. junija 1906 sploh noben kvotni ključ določen. Vladi sta si pomagali na ta način, da sta ukazali odrajtovati skupnemu finančnemu ministru prispevke v oni visokosti, ki so odgovarjali prej veljavnemu kvotnemu razmerju, seveda s pogojem, da se bodo prispevki zaračunali, čim bode kvotno razmerje zopet zakonito določeno. Meseca junija 1906 sta se sešli zopet kvotni deputaciji, ne da bi se bili mogli zediniti; avstrijska deputacija je predlagala nov ključ 57·6:42·4, čemer se je pa ogrska protivila. Nato je bilo z lastnoročnim cesarjevim pismom kvotno razmerje tako za dobo od 1. julija 1905 do 30. junija 1906 kakor za daljšo dobo do 30. junija 1907 določeno po prejšnjem ključu (65·6:34·4).

2. Ureditev državnih kreditnih razmer. Tu je šlo za ureditev razmerja skupnega državnega dolga iz dobe pred 1. 1867. in določbo, če in kako si naj država kot celota priskrbi sredstva potom kredita.

Ti stari dolgovi so znašali do l. 1867. 3.025,315.000 gld., v kateri vsoti je bil zapopaden prehodni državni dolg po 425,213.000 gld. Razen tega je bila država dolžna takratni avstrijski narodni banki 80 mil. gld. brezobrestno; o zadnjem dolgu se l. 1867. državi nista pogajali.

Ogri so zavzeli napram tem dolgovom stališče, da jih po postavi ne veže nikaka dolžnost prevzeti kakršnokoli vsoto náse, ker so se napravili brez zakonitega privoljenja dežele. Izjavili pa so, da prevzamejo po svoji moči del obresti od teh državnih dolgov, ako se uvede prava ustavnost in se doseže o tem sporazumljenje z drugimi deželami. Pogajanja so bila težavna. Le vsled velikega samozatajevanja na avstrijski strani je prišlo do sporazumljenja, kakor je izraženo v avstrijskem zakonu z dne 24. decembra 1867, št. 3 dz. iz l. 1868., in v ogrskem členu XV. iz l. 1868. V kolikor je šlo za prehodni dolg (državni bankovci, salinke, novčanice), je stvar danes z ozirom na izvedeno preosnovo veljave brez predmeta; obe polovici sta prevzeli do gotove vsote (400 mil. gld.) nerazdelno poroštvo za ta dolg. Kar se pa tiče stalnega dolga, se je sledeče dogovorilo: Ogrska se zavezuje, da bo prispevala k pokritju obrestij letnih 58,330.339 K 52 h; razna dolžna pisma tega dolga se bodo izpremenila v enotno rento. Za take zadolžnice pa, ki

se ne dado v rento izpremeniti — sem spadajo loterijska in druga posojila — se bo dobival denar za letna odplačila z izdajo amortizačne (razdolževalne) rente. K tem odplačilom bodo prispevali Ogrri vsako leto 2 milijona in 300.000 kron. Prva dolžnica tega dolga je potemtakem ostala le Avstrija, ki je prevzela tudi njega upravo. Hujše nego to pa je, da se je odmeril Ogrski prispevek k obrestovanju za 20 do 24 mil. kron manjši kakor bi bil odgovarjal ključu 70:30.

S tem pa še vprašanje državnega dolga ni bilo trajno rešeno. Dolg je ostal še zanaprej skupna zadeva. Kadar gre torej za poplačanje ali konverzijo tega dolga, je treba obojestranskega dogovora. V § 6. avstr. zak. z dne 24. decembra 1867 se je priznala vsaki polovici pravica znižati svoj prispevek k obrestovanju državnega dolga z amortizacijo zadolžnic ali pa s poplačilom glavnice v gotovini; v tem slučaju prispeva dotična polovica toliko manj, kolikor znašajo ефективne obresti od amortiziranih zadolžnic. Enako določa ogrski člen XV iz l. 1868. le s tem razločkom, da v njem manjka beseda „effektivni“. To pa je ravno zato važno, ker so bile namesto prejšnjih zadožnic državnega dolga kakor tudi za vsakoletno amortiziranje loterijskih dolgov izdane 5⁰/₀ zadolžnice enotne državne rente, ki so se po odbitku 16⁰/₀ davka obrestovale dejanski le po 4·2⁰/₀.

Nastane pa vprašanje: po kateri obrestni meri ali po prvotni (normalni) 5⁰/₀, ali po dejanski (effektivni) 4·2⁰/₀ ali pa še po nižji, ko bi bile zadolžnice enotne rente na nižje konvertirane, bi smela n. pr. ogrska polovica plačati enkrat za vselej glavnico, da bi se iznebila vsakoletnih prispevkov?

Dalje, kdo ima pravico tako konverzijo izvesti? Ker avstrijski in ogrski zakon v tem ne soglašata, je naravno, da je mogoče provesti take manipulacije le po obojestranskem dogovoru.

Doslej pa so ostala ta sporna vprašanja nerešena. Z zakonom z dne 6. feb. 1903., št. 37 dz., je bila sicer provedena konverzija enotne rente od 4·2⁰/₀ na 4⁰/₀. Ker pa je hotela ogrska polovica biti sodeležna dobička doseženega s konverzijo, sta se obe polovici dogovorili, da se iz konverzije izloči tak del dolga, ki je odgovarjal kapitaliziranemu ogrskemu prispevku (okroglo 1.400,000.000 K) (ogrski blok). Ves dolg enotne rente je znašal 5.020,401.000 K; od teh je ostal nekonvertiran ogrski blok 1.405,602.000 K. Vprašanje tega bloka je rešila lanska nagodba.

L. 1867. se je dogovorilo, da prispeva Ogrska k obrestim splošnega državnega dolga letnih 30,188.000 gld; razentega ima Ogrska v svrhu amortizacije domonialnega posojila na leto po 150.000 gld. v srebru prispevati. L. 1869. se je ta prispevek z ozirom na to, da je malone polovica

domanialnega posojila na ogrskih kameralnih dobrih vknjižena, zvišal na 990.000 gld., in ta znesek plačuje Ogrska v smislu lanske nagodbe do l. 1912., ko bo vse posojilo plačano.

Vsled dogovora iz l. 1867. se je zavezala Ogrska v njenih blagajnah se nahajajoče varščine v gotovini in depozite vrniti, na nje odpadajoče obresti pa od splošnega obrestnega prispevka odšteti. Te obresti znašajo na leto 28.330 gld. 24 kr. Ker je prevzela Ogrska v lanski nagodbi plačilo omenjenih varščin in depozitov v svojo samoedino plačilno obljubo, zniža se njen obrestni prispevek za 28.330 gld. 24 kr. na leto, tako da bo Ogrska od l. 1912. naprej, ko bo domanialno posojilo plačano, prispevala k skupnim obrestim na leto neizpremenljivi znesek 29,169.669 gld. 76 kr. = 58,339.339 K 52 h.

Od teh vsakoletnih obresti se je zavezala Ogrska odkupiti se z enkratno glavnico, če in kadar se bo 4·2⁰/₀ renta konvertirala. Čas za plačilo glavnice se je določil na 22 let. Ako jo plača Ogrska v prvih desetih letih, zračuna se na podlagi 4·325⁰/₀ in bi znašala 1.348,886.462 K 89 h. Če je pa ne plača v prvi 10letni dobi, raste obrestna mera v drugi 12letni dobi — v kateri se mora brezpogojno plačati — od leta do leta tako, da se zviša glavnica na leto za 3,345.452 K 53 h, dokler ne doseže zadnje leto 1.389,031.893 K 33 h, kar

bi odgovarjalo 4·2% obrestni meri, katero je avstrijska vlada sploh zahtevala.

Obligacije, katere bo izdala Ogrska prilikom plačila kapitalnega zneska, imajo glede davkov in pristojbin uživati enake pravice kot obligacije enotne avstrijske rente ter se smejo uporabljati za nalaganje pupilarnega in drugega postavno enako važnega premoženja.

Čisto posebej se je upravljal dolg 80 mil. gld. narodni banki, katerega je napravila država od l. 1848. do l. 1859. Leta 1867. se je baje na ureditev tega dolga pozabilo. Šele povodom obnove privilegija avstrijsko-ogrske banke l. 1878. sta se Avstrija in Ogrska dogovorili, da se bo od tega dolga odpisoval delež države na čistem dobičku banke. Ko poteče bankin privilegij, bi imela ogrska polovica k amortizaciji prispevati skozi 50 let oni prispevek, ki je enak 30% še obstoječega dolga. Ta dogovor je bil l. 1887. podaljšan. Razentega se je odpisoval od dolga dobiček 5% davka od nepokritih bankovcev. Začasno je bil ta dogovor zopet podaljšan l. 1897. in 1898. Z daljšim provizorijem, s ces. naredbo z dne 21. septembra 1899, št. 176 dz., in ogrskim členom XXX iz l. 1899. je bilo glede dolga po 80 mil. gld. odnosno v takratnem ostanku 76·1 mil. gld. določeno, da odpiše banka 16·1 gld.; avstrijska polovica plača banki 30 mil. gld. v gotovini, k čemer

bo skozi 50 let prispevala po 180.000 gld. Ostanek po 30 mil. gld. ostane avstrijska polovica banki do poteka privilegija l. 1910. dolžna.

Radi morebitnih novih dolgov določujeta avstrijski in ogrski nagodbeni zakon, da se smejo le s privoljenjem obeh parlamentov napraviti.

3. Določitev vojnega sistema se tako v § 2. avstrijskega zakona kakor v § 13. ogrskega člen XII smatra za skupno zadevo. Razlika med obema pa obstoji v tem, da je po avstrijskem zakonu določitev vojnega sistema tudi izmed tistih skupnih zadev, ki se morajo tedajpatedaj spozumno nanovo urediti, dočim ogrski zakon tega ne predpisuje. Dejanski se vojni sistem periodično ne preurejuje, marveč velja stari vojni zakon dotlej, dokler se ne posreči dogovoriti novi zakon. Doslej je bil vojni sistem urejen najprej z avstrijskim zakonom z dne 5. decembra 1868, št. 151 dz., in ogrskim členom XL. iz l. 1868.; po prehodni izpremambi l. 1882., potem z novim zakonom z dne 11. aprila 1889, št. 41 dz., in ogrskim členom VI. iz l. 1889.

IV. Pogodbene zadeve, urejevane v obeh polovicah po enakih tedajpatedaj dogovorjenih načelih.

Sem spadajoče zadeve so se sprejele v ogrski zakon šele vsled reskripta z dne 17. no-

vembra 1866, dočim jih Ogrji v dotedanjih pogajanjih sploh niso priznavali za skupne. Primerjaje pa dotična določila avstrijskega in ogrskega zakona najdemo, da se razlikujeta malone načelno.

Dočim pravi avstrijski zakon, da je sem prištevati 1. trgovske zadeve, zlasti zakonodajstvo o carini; 2. zakonodajstvo o neposrednih davkih; 3. določitev denarstva in valute; 4. naredbe tičoče se železničnih prog, ki se dotikajo interesov obeh državnih polovic; 5. določitev vojnega sistema — poslednje le pomotoma v to vrsto prišteto.

Ogrski zakon, ki omenja semkaj spadajoče zadeve le splošno, ne priznava v tem oziru nobene sile, marveč se izreka le pripravljenim o teh zadevah tedajpatedaj z Avstrijo sklepati pogodbe. Dosledno more torej vsaka polovica to skupnost prekiniti.

Prvotno l. 1867. se je določila doba za veljavo teh predpisov na deset let in tako se je v poznejših dobah ponavljalo. Uspeh teh vsakokratnih dogovorov se imenuje nagodba med Avstrijo in Ogrsko. Doslej imamo prvo nagodbo iz l. 1867., drugo iz l. 1878., tretjo iz l. 1887. Od takrat pa do lani ni prišlo vsled parlamentarnih razmer do nobenih dogovorov več, tako da se jih je moralo s provizoriji namestovati. Prvi provizorij je veljal za l. 1897., drugi za l. 1898. in tretji za dobo od 1899 do konca 1907.

Nekateri sem spadajoči predmeti se urejujejo s samostojnimi zakoni, tako da se obravnava o njih tudi izven rednih nagodbenih dob (n. pr. zakon o neposrednih davkih, o varstvu patentov in vzorcev, o denarstvu in valuti ter dr.).

1. Carinska in trgovinska zveza med Avstrijo in Ogrsko se je sklenila, ko je bila l. 1867. nagodba dokončana, najprej l. 1867., potem l. 1878., tretjič pa l. 1887., vsakokrat za dobo desetih let. Do te dobe se je obnavljala carinska in trgovinska zveza vobče gladko. Od tedaj pa so nastale take težkoče, da je parlamentarno ni bilo mogoče več skleniti. Zato se je podaljševala veljavnost carinske in trgovinske zveze provizorično po eno leto (ces. naredba z dne 30. decembra 1897, št. 308 dz., in ogrski člen I iz l. 1898. oz. ces. naredbe z dne 30. decembra 1898, št. 239 dz., in ogrski člen IV iz l. 1899). Ta provizorija se niso dotikala stvarnega obsega carinske in trgovinske zveze, le formalno so pomenila bistveno izpremembo.

L. 1867., 1878. in 1887. so se semkaj spadajoče zadeve urejevale s pogodbami, tako da je bila vsaka polovica na pogodbo vezana. Od provizorija l. 1897. sem pa se urejujejo te zadeve po načelu samostojnosti in vzajemnosti (reciprocitete), t. j. vsaka polovica je podaljšala veljavnost prejšnjih pogodbenih predpisov v obliki samostojnih za-

konov, seveda pod pogojem, da se sočasno tudi v drugi polovici podaljša.

Za Ogre je pa s tem nastopil trenutek, ko jim je bilo na voljo dano, urediti si samostojno carinsko mejo. Na tej podlagi sloni nagodbeni provizorij iz l. 1899. Glasom tega je uredila vsaka polovica sem spadajoče zadeve samostojno s pogojem reciprocitete — enake ureditve v drugi polovici. Ta ureditev je imela veljati do konca 1907, ako bi ne bila do l. 1903. obnovljena carinska in trgovinska zveza (kar se ni zgodilo), v katerem slučaju se ima seveda za novo zvezo določiti nova doba. Za slučaj, da bi se načelo reciprocitete kršilo, je določil ogrski člen XXX., da ima vlada takoj storiti primerne korake naredbenim potom: ko bi se namreč v Avstriji od kake točke tega provizorija oddaljili, mogla bi ogrska vlada neutegoma izvesti ločitev v področju zadev, katerih se tika provizorij. In k temu členu so še pristavili, da se morajo trgovinske pogodbe s tujimi državami vbodoče sklepati v imenu obeh držav.

V svrhu obnovitve carinske in trgovinske zveze sta predložila obojestranska ministrska predsednika meseca januarja 1903 parlamentoma v obeh polovicah predloge, sloneče na takozvanem silvestrovskem dogovoru. Te predloge pa niso bile parlamentarno rešene.

Glavni predmeti, ki so bili s carinsko in trgovinsko zvezo v smislu nagodbe iz l. 1867. in naslednjih ter nagodbenih provizorijev urejeni so sledeči:

1. Obe državni polovici imata tvoriti enotno carinsko ozemlje obkroženo s skupno carinsko mējo, vsled česar se ne sme od blaga uvažanega iz ene državne polovice v drugo pobirati nobenih davkov. Od predmetov uvažanih iz druge polovice sme vsaka polovica pobirati samo take notranje davke, ki jih nalaga na enake domače predmete. S tujimi državami sklenjene pogodbe, kakor carinske, trgovinske, plovstvene, konsulatne, poštno in brzojavne imajo za obe polovici veljavo. To pogodbo sklepa zunanji minister na podlagi dogovora s strokovnimi ministri obeh polovic. Ako je v takih pogodbah pridržan odpovedni rok, sme vsaka polovica zahtevati, da jo odpove zunanji minister. Ko bi se do l. 1903. med obema polovicama ne obnovila carinska in trgovinska zveza, se mednarodne pogodbe ne smejo sklepati za delj nego do l. 1907. Na to določbo iz l. 1899., imenovano Szellova formula, se pa glasom obojestranskega dogovora ni treba ozirati. In res so bile pogodbe z Italijo, Nemčijo i. dr. sklenjene na dvanajst let, toraj dalje čez l. 1907.

2. Enotnost carinskega ozemlja ima za pogoj enotno carinsko tarifo. Preden se prično s tujimi

državami pogajanja zaradi trgovinskih pogodeb, mora se izdelati novo carinsko tarifo, ki ima enakomerno varovati poljedelske in industrialne interese obeh polovic; pri tem je bil odpravljen takozvani promet z mlinskimi izdelki (ministrska naredba z dne 22. septembra 1899, št. 177. dz.). V smislu predloge iz l. 1903. se ima odpraviti tudi takozvana tirolska žitna doklada, kar se pa v lanski nagodbi ni zgodilo.

Radi enotnosti carinskega ozemlja in tarife ne sme biti med obema polovicama nobene carinske pregraje.

Četudi se pobira od blaga prehajajočega iz ene polovice v drugo neke pristojbine, ni tega smatrati za carino že zategadelj ne, ker ima le namen dognati medsebojni promet med obema državama. Tudi takozvane sladkorne surtakse od l. 1903. ni smatrati za carino, ampak le za užitinski davek pripadajoč pravno državi, kjer se sladkor uživa.

Formalno je pa enotnost carinskega ozemlja in enotnost carinske tarife iz meseca junija 1906 priznana samo v avstrijskem, ne pa tudi v ogrskem zakonodajstvu.

Novi avstrijski carinski zakon z dne 13. februarja 1906, št. 20 dz., proglašča v členu I. določno, da velja ta zakon za celo državno ozemlje kot celoto. Ogrski člen III. ogrskih zakonov iz

l. 1906. pa ne govori o „skupni“, ampak o „avtonomni carinski tarifi“, ki velja samo za Ogrsko. S tem je rečeno, da se je proglasila na Ogrskem carinska samostojnost ozemlja ogrske krone. To pravico so utemeljevali Ogrji s svojimi zakoni iz l. 1899. Ker pa so se sklenile trgovinske in carinske pogodbe s tujimi državami, zlasti z Nemčijo, še na podlagi enotne, skupne carinske tarife, velja glede pogodeb, sklenjenih že s tujimi državami, enotna skupna tarifa, dokler ne poteče doba teh pogodeb.

V Avstriji se je to postopanje Ogrov smatralo za kršenje reciprocitete, dogovorjene med obema polovicama, češ da velja sedanji stan, t. j. iz l. 1899. do l. 1907, to se pravi, da ima do tega leta veljati za obe polovici enotna, skupna carinska tarifa. Po mnenju ogrskem pa je smatrati za sedanji stan oni, ki ga ima v mislih člen IV zak. iz l. 1899., po katerem je nastal za dežele ogrske krone pravni stan samostojnosti carinskega ozemlja.

Ker je cesar ogrsko avtonomno carinsko tarifo (člen III iz l. 1906.) potrdil, je bil spor rešen v prid Ogrov. Iz tega pa izvira za Avstrijo pravica, da more svojo skupno carinsko tarifo z dne 13. februarja 1906 izpremeniti v samostojno avstrijsko tarifo.

Trgovinske in carinske pogodbe avstro-ogrške monarhije s tujimi državami (n. pr. z Nemčijo

25. januarja 1905, Italijo 11. februarja 1906, Rusijo 15. februarja 1906, Belgijo 12. februarja 1906, s Švico 9. marca 1906) so bile sklenjene še na podlagi enotne skupne tarife. Zato velja ta tarifa tudi za Ogrsko, tako da veljata tam pravzaprav dve tarifi.

3. Vsaka polovica pobira in upravlja carine v svojem območju in pokriva s tem spojene stroške iz svojih sredstev. Vsaki polovici pa pristojna pravica imenovati nadzornike, ki se morejo uveriti, je-li se v drugi polovici carina pravilno pobira in upravlja.

Carinski dohodek se uporablja sledeče: Najprej se morajo pokriti stroški, spojeni s pobiranjem carine. Ti stroški so bili povprečno preračunjeni in se je z zakonom z dne 27. marca 1869, št. 117 dz., določil za Predlitavsko letni pavšal 2,800.000 K, za Ogrsko pa 900.000 K. Glasom predloge iz l. 1903. se ima ta pavšal za Predlitavsko zvišati na 5 mil., za ogrsko pa na 1.6 mil. kron.

Potem se imajo iz carinskih dohodkov poplačati davčne restitucije. Če se namreč pobira od davku podvrženih predmetov užitninski davek že pri produkciji in če se potem tako obdačeni predmet izvažajo v tujino, mora se od producenta pobirani davek njemu vrniti. V zmislu carinske in trgovinske zveze iz l. 1867. so se plačevale restitucije iz carinskih dohodkov, neglede

koliko blaga je izvozila ena in kolika druga polovica. To je bilo Avstriji, ki neprimerno več izvažala, v korist in njeno odškodbo za neugodni kvotni ključ. V nagodbi l. 1878. pa je bilo ustanovljeno, da se imajo restitucije plačevati iz dohodkov vsake polovice v tem razmerju, v katerem je bila vsaka deležna skupnih dohodkov dotičnih užitninskih davkov. S provizorično nagodbo iz l. 1899. je bilo v tem oziru ustanovljeno, da ima od davčnih restitucij plačevati vsaka polovica oni del, ki pripada na njen izvoz te vrste. Škoda, katero ima Avstrija zaradi te izpremembe, se razvidi iz sledečega: L. 1902. so znašale davčne restitucije skupaj 39,634.000 K. Od teh je moralo plačati Predlitavsko 31,838.000, Ogrska pa 7,696.000 K. Ko bi se pa davčne restitucije zaračunale na skupni račun, kakor je bilo temu od l. 1867. do 1878., padlo bi po kvotnem ključu 65·6:34·4 na Predlitavsko, 25,998.000 na Ogrsko pa 13,636.000 K. Vsled navedenih izprememb je bila toraj Avstrija l. 1902. prikrajšana za 5,940.000 K.

Potem ko se je od carinskih dohodkov odštelo pavšale za obe polovici, deleže davčnih restitucij in končno še carinski pavšal za Bosno in Hercegovino po 1,200.000 K, se ostanek določi za pokritje skupnih stroškov. V kolikor ne zadostuje za te carina, se razdele po kvotnem ključu med obe polovici.

4. Kar se tiče pomorskega plovstva, mora se upravljati pristanišča in zdravstveno policijo v obeh polovicah po enakih načelih in če mogoče soglasno. Trgovinske ladje obeh polovic jadrajo pod skupno zastavo. Trgovinske in ribiške ladje uživajo v pristaniščih in na morju v vsaki polovici iste pravice kot domače. Interese trgovinskih ladij zastopajo v tujini konzulatni uradi in zunanji minister. Pristaniščne pristojbine se imajo odmerjati v obeh polovicah po enakih načelih. Svetilniki v pristaniščih se stavijo na skupne stroške. V obeh polovicah ima veljati isto zasebno pomorsko pravo.

5. Glede plovstva po suhozemeljskih vodah je stvar zunanjega ministra, da izvaja mednarodne predpise dunajskih kongresnih in donavskih aktov iz l. 1857. Ako se dotikajo suhozemeljske vode s svojim tokom ozemlja obeh polovic, morajo biti predpisi o brodarstvu, rečni policiji, o vzdrževanju struge sporazumno določeni; brodniki obeh polovic uživajo enake pravice.

6. Glavne železnice se imajo z ozirom na vojaške in splošne prometne interese graditi, obratovati in upravljati v obeh polovicah po istih načelih. Gotovi predpisi glede prevažanja se morejo izpremeniti samo sporazumno. O železnicah nižje vrste odločuje vsaka polovica samostojno. Kar se tiče tarif, so državne železnice

v obeh polovicah obvezane določiti neposredne tarife za prevažanje blaga, katero se prevažata iz druge polovice po njenih progah v tujino. Tajne tarife so izključene. Za železnično prevažanje med obema polovicama imajo veljati določbe člena 15. sklepnega zapisnika o trgovinski pogodbi z Nemčijo, t. j. popusti in olajšave, dovoljene izdelkom lastnega ozemlja, se morajo dovoliti v enakem obsegu pošiljatkam iz druge polovice. Ti predpisi so se provedli z naredbo železniškega ministristva z dne 22. oktobra 1899, št. 178 dz. V lanski nagodbi sta se dogovorili obe državi, da zgradita železnico Novomesto-Karlovac-Knin in Avstrija se je zavezala Ogrski, da izpopolni železnično progo Košice-Bohumini.

7. Konzulatne stvari vodi zunanji minister sporazumno z obema trgovinskima ministroma. Zaradi ustanovitve kakega c. kr. konzularnega urada v tujini in zaradi personalij se mora zunanji minister z obema trgovinskima ministroma sporazumeti. Vsak trgovinski minister, po predlogi iz leta 1903. tudi vsak poljedelski minister, ima pravico v zadevah svojega delokroga dopisovati neposredno s konzulati; periodični izkazi le-teh se morajo tem ministrom vpošiljati. Ustanavljati tuje konzulate v eni ali drugi državni polovici dovoljuje zunanji minister dogovorno z dotično tujo državo.

8. Statistično gradivo o trgovinskih in prevoznih zadevah v tujino si morata obe ministrstvi medseboj prijavljati in delati na to, da se to gradivo enotno sestavlja in objavlja. Po ogrskem zgledu iz l. 1895. se je tudi v Avstriji uvedla posebna statistika o medsebojnih kupčijah.

9. Solni in tobačni monopol ter užitninski davek od špirta, piva, sladkorja in petroleja se morajo upravljati v obeh polovicah po enakih zakonih in izvršilnih predpisih.

Užitninski davek se pobira ob produkciji. Producent ga potem zvali na konsumenta v obliki višje cene dotičnih predmetov. V kolikor se ti predmeti, obdačeni že v Avstriji, izvažajo na Ogrsko, so Ogrji za ta davek prikrajšani. Zato so zahtevali, da se jim odstopi davek od teh na Ogrsko izvoženih predmetov. Njih zahtevi se je ugodilo najprej glede špirta. Uvedlo se je z zakonom z dne 18. junija 1894, št. 121 dz., in ogrskim členom XV. iz l. 1894. takozvano preodkazno postopanje, obstoječe v tem, da se dožene izvoz špirta iz ene polovice v drugo, in se potem na podlagi dotičnih izkazov izračuni davek od špirta tako, da pripade davek od izvoženih predmetov oni polovici, v kateri se konsumirajo. Ker se je na Ogrskem vsled napačne kontingentacije več špirta produciralo nego v Avstriji, je pomenil ta dogovor za Avstrijo

nekako odškodnino za to, ker se ni že leta 1878. avstrijska kvota znižala. Ogrji so se s tem zadovoljili nadejaje se, da se mora v kratkem uvesti tudi glede sladkorja, piva in petroleja preodkazno postopanje in da bode imela Ogrska, kamor se le-ti predmeti v večji meri izvažajo, veliko koristi. Njih nade so se kmalu izpolnile. Ko je bil s cesarsko naredbo z dne 17. julija 1899, št. 120 dz., in ogrskim členom XVII. iz l. 1899. zvišan davek na sladkor od 26 na 38 K, je bilo sočasno določeno, da se preodkazno postopanje, ki se je tikalo samo davka na špirit, razširi na oni del sladkornega davka, za kateri je bil zvišan, t. j. za 12 K od 100 kg. Kmalu nato je bilo s cesarsko naredbo z dne 29. decembra 1899, št. 267 dz., preodkazno postopanje razširjeno tudi na pivo in petrolej.

Zato so pa Ogrji dovolili, da se je zvišal njihov kvotni prispevek za 3%. Vkljub temu pa dobivajo od teh njim preodkazanih davkov še vedno več nego znaša zvišani prispevek, tako da je Avstrija vendarle še oškodovana.

Surtaksa na sladkor.

Spričo bruselske sladkorne konvencije z dne 5. marca 1902, s katero so se odpravile sladkorne premije, se je morala sladkorna produkcija v obeh državnih polovicah domačim producentom

zavarovati. To se je zgodilo s kontingentiranjem, to je s tem, da se je osiguralo obojestranskim cukrovarjem gotovo količino. (Zak. z dne 31. januarja 1908, št. 26 in 27 dz.) Ta kontingentacija pa se je morala, ker je bila v nasprotju z bruselsko konvencijo, razveljaviti (ces. nar. z dne 1. avgusta 1903, št. 160 dz.). Ker pa so zastopali Ogrji stališče, da se mora domači konsum kriti samo z domačimi produkti, so dosegli pri avstrijski vladi, da se je uvedla začasna prehodna pristojbina (surtaksa), ki se ima pozneje zakonito določiti. V smislu tega dogovora bi imeli avstrijski cukrovarji od vsakih 100 kg sladkorja, ki ga izvažajo čez svoj kontingent na Ogrsko, od 1. septembra 1903 naprej plačevati po 3 K 50 h oz. 3 K 20 h. Dokler se pa zadeva surtakse zakonito ne uredi, se ima v svrhu naknadnega izplačila samo zaračunavati. Ker je pa moč to zadevo rešiti samo zaeno s celo nagodbo, je avstrijska vlada umaknila svojo dotično zakonsko predlogo iz leta 1903.

Medsebojni promet z obdačenim sladkorjem se je končno v lanski nagodbi uredil po sledečih načelih. Glasom statističnih izkazov izvažata Avstrija na Ogrsko 225.000 meterskih stotov sladkorja na leto, Ogrska pa k nam samo 50.000 meterskih stotov. Ti količini sta surtakse prosti. Kar ga pa ena država v drugo več izvažata, plača od vsakih 100 kg zavžitnega sladkorja 3 K 50 h, surovega

sladkorja pa 3 K 20 h surtakse. Obenem se je določilo, da so pošiljatve sladkorja do 50 kg proste surtakse.

Ta surtaksa se pa ima plačevati samo dotlej, ko bo bruselska konvencija v veljavi in samo od 1. januarja 1908 naprej.

10. Sprejeti meterski sistem mer in vag se more le z obojestranskim dovoljenjem izpremeniti.

11. Kar se tiče izvrševanja obrtov in trgovine, imajo glede pričetka in izvrševanja obrtov, davčnih obveznosti, obiskovanja sejmov državljeni vsake polovice v obeh polovicah enake pravice z domačini. Obrtniki ene polovice so upravičeni dajati svoje izdelke v drugo polovico v komisijo, ustanavljati tam podružnice in skladišča pod istimi pogoji kakor domačini, iskati si tam dela in odjemalcev. Za krošnjarstvo morajo veljati soglasni predpisi. Delniške, zavarovalne družbe in društva ene polovice morejo svoj delokrog razširiti tudi na drugo polovico in ustanavljati tam svoje podružnice. Zavarovalnice so podvržene v vsaki polovici istemu nadzorstvu kakor domače.

12. Glede patentnega prava so veljali prvotno v obeh polovicah isti predpisi, in sicer cesarski patent z dne 15. avgusta 1852, št. 184 dz. V zmislu dogovora iz l. 1867. se patenti na iznajdbe niso v vsaki polovici posebej podeljevali, ampak po

trgovinskih ministrstvih v obeh polovicah sočasno. Vsled težkoč, izvirajočih iz tega skupnega postopanja, je bila ureditev patentnega prava z zakonom z dne 27. decembra 1893, št. 193 dz., in ogrskega člena XLI iz l. 1893. izločena iz skupine skupnih zadev. Vbodoče odločuje o podelitvi patentov vsaka polovica zase in veljajo ta prava samo v dotični polovici. Ako pa je prosil ta, ki se mu je priznala patentna pravica v eni državi, tekem 90 dni za podelitev patenta tudi v drugi polovici, uživa patent prednost od tega dne, ko se je prijavil v prvi polovici. Te določbe je ohranil tudi nagodbeni provizorij iz l. 1903. oz. so bile sprejete v lansko nagodbo.

13. Varstvo znamk in vzorcev je v celi državi enotno in se morejo tozadevni predpisi le sporazumno izpremeniti. Vpis vzorcev ali znamk v register kake trgovske zbornice zagotavlja jim varstvo v celi državi. Pristojni so uradi tiste polovice, h kateri spada prosilec oz. v kateri prebiva ali ima svoj zavod; glede inozemcev so pa pristojni uradi, pri katerih se je za registriranje najprej prosilo. Prednost znamk in vzorcev v slučaju njih registriranja v obeh polovicah se pričinja s časom, ko se je izvršila prva registracija. Varstvo pa velja, dokler se ni poslednja registracija izvršila. Nobena državna polovica pa ne registrira znamk in vzorcev, ki so okrašeni z

narodnimi barvami druge polovice ali nosijo ime kake sloveče osebe te polovice, ako ni obenem izvor dotičnega blaga očitno označen.

Vse te poglobitve določbe se nabajajo tudi v lanski nagodbi.

14. Poštne, brzojavne in telefonske stvari urejuje in upravlja vsaka državna polovica v svojem območju samostojno; medsebojni promet pa je urejen dogovorno. Dogovor je moč vsako leto preklicati.

15. Glede živinskega prometa se ima v obeh polovicah enako postopati. Pošiljatve iz kuge prostih krajev se morajo pripustiti v svobodno trštvo, ako so dospele v zdravem stanju. Če se pa dožene pri pošiljatvi tekom prevoznje nalezljiva bolezen, se more pošiljatev vrniti. Ako je nastala v obmejnem okraju kaka živinska bolezen, se sme uvoz živine, ki je podvržena tej bolezni, popolnoma prepovedati.

V zmislu predloge iz l. 1903. sta dogovorili obe vladi za vzajemno trštvo z živino strožje veterinarne odredbe. Razentega se imajo dogovoriti soglasna načela glede prepuščanja umetnega vina kakor tudi glede omejitve ponarejanja važnih poljedelskih pridelkov in izdelkov, ki se uporabljajo pri poljedelski produkciji.

V lanski nagodbi se je Ogrska vsled gorenjih dogovorov zavezala, da izda tekom enega leta

potem, ko stopi ta nagodba v veljavo, nov vinski zakon tičoč se varstva naravnega vina ter omejitve izdelovanja vinastih in vinu podobnih pijač kakor tudi prometa z vinom in s prej omenjenimi pijačami, kateri zakon bo najmanj tako strog, kakor je avstrijski z dne 12. aprila 1907, št. 210 dz. Nasprotno pa se je zavezala Avstrija, da ne izda za veljavnosti te nagodbe drugega vinskega zakona, ki bi bil milejši nego pravkar imenovani; dalje, da se v tostranski polovici pod imenom „tokajsko vino“ ne sme prodajati nobeno vino, ki ni v resnici iz tokajskega okoliša.

Ogrska vlada se je tudi zavezala, da izda v najkrajšem času zakon, nanašajoč se na preosnovo poslovanja budimpeštanske borze.

16. V svrhu priprav enakih temeljev za trgovinske pogodbe, zakonodajstvo in upravo carin in vseh zadev, katerih se tiče carinska in trgovinska zveza, zdaj pogodba, je ustanovljena carinska in trgovinska konferenca, koje člani so obojestranska trgovinska, finančna, poljedelska, ev. tudi druga resortna ministra in, če je predmet posvetovanja kaka zadeva s tujo državo, tudi skupni zunanji minister. Ako je potrebno, pritegnejo se tej konferenci tudi strokovnjaki iz obeh polovic, zlasti člani trgovskih in obrtnih zbornic in poljedelskih korporacij. Konferenca se more sklicati, kadarkoli se izkaže potreba.

17. Ako sta vladi obeh držav glede tolmačenja ali izvrševanja te nagodbe različnega mnenja in se ne moreta neposredno zediniti, odloči zadevo na zahtevo te ali druge države razsodišče.

Razsodišče obstoji iz štirih članov, dveh avstrijskih in dveh ogrskih. Za predsednika predlagata avstrijska in ogrska vlada po petero svojih najvišjih sodnikov. Od teh si izbere izmed ogrskih avstrijska vlada dva, ogrska pa izmed avstrijskih dva sodnika. In od teh štirih predseduje v danem slučaju, kogar zadene žreb.

Določbe razsodišča so v toliko pomanjkljive, ker ni nikjer rečeno, kdo in kako naj obsojeno državo prisili, da izvrši sodbo razsodišča.

So še druge stvari, katere se urejujejo med obema polovicama pogodbenim potom, katere pa niso uvrščene v carinsko in trgovinsko zvezo. Sem spada zadeva bankovčne banke, ureditev valute; razentega se imajo v zmislu nagodbenih predlog iz leta 1903. še nekatera finančna vprašanja semkaj uvrstiti.

Ko so se leta 1867. urejevale skupne razmere, se med nje ni pritegnilo ureditve razmer takratne avstrijske narodne banke, katera je bila upravičena izdajati za celo monarhijo veljavne bankovce. Začasno je bilo med obema vladama 8. marca in 12. septembra 1867 dogovorjeno, da ostanejo razmere te banke nedo-

takljive, dokler se obe polovici končno veljavno ne pogodita. To se je zgodilo šele ob drugi nagodbi l. 1878. Takrat se je priznalo, da ima vsaka polovica pravico ustanoviti si lastno samostojno bankovčno banko, da se pa ne bo nobena poslužila te pravice, dokler ni bila izgubila privilegij avstrijsko-ogrške banke, — kakor se je naslov izpremenil — podeljen ji do konca l. 1887. Ob tretji nagodbi 1887 se je obnovil bankin privilegij brez izprememb do konca l. 1897. Z nagodbenimi provizoriji iz l. 1897. in 1898. se je njegova veljavnost vsakokrat za eno leto podaljšala. S provizorijem iz l. 1899. se je podaljšal bankin privilegij do konca l. 1910.

Valuta je bila s prvotno nagodbo iz l. 1867. proglašena za skupno zadevo. Ob obnovah carinske in trgovinske zveze leta 1878. in 1887. je bilo vsakokrat obljubljeno valuto z uvedbo nove avstro-ogrške veljave urediti. To se je zgodilo, ko se je z zakoni z dne 2. avgusta 1892, št. 126 do 131 dz., in ogrskimi členi XVIII do XXII iz l. 1892. uvedla zlata kronska veljava. Potem se je z zakoni z dne 9. julija 1894, št. 154 do 156 dz., in ogrskimi členi XXIV do XXV iz l. 1894. zamenilo državni papirnati denar s kovinskimi novci, zmanjšalo kroženje salink in uredilo kovinske novce. Dokončana pa je bila reforma, ko se je vzelo državni papirnati denar in salinke popol-

noma iz obtoka (ces. naredba z dne 21. septembra 1899, št. 176 dz., in ogrski člen XXX iz . 1899.). Stroški te reforme so se razdelili med obe polovici v razmerju 70:30.

Po prejšnjih statutih je bila avstro-ogrška banka obvezana zamenjavati izdane bankovce za drago kovino. Te obveznosti pa je bila povodom goraj omenjene valutne reforme oproščena. Sicer zamenjava banka od l. 1901. svoje bankovce za drago kovino vsakomur. Toda statuti je k temu ne silijo. V pogodbenih pogajanjih iz l. 1900. je bilo dogovorjeno, da ima banka uvesti plačila v gotovini.

Dosedanji privilegij avstro-ogrške banke potече koncem l. 1910. Šele povodom prošnje za obnovitev privilegija se bo razpravljalo, je-li ostane še nadalje skupna, ali pa ustanovi vsaka država svojo lastno banko. Za slučaj, da bi se ustanovili res dve banki, bi se odpovedala do l. 1910. tudi obstoječa skupna kovinska in vrednostna pogodba. S tem bi odpadlo tudi zakonito enotno merilo za medsebojna plačila obeh držav, izmed katerih so najvažnejši obojestranski prispevki k skupnim stroškom, prispevek Ogrske k splošnemu državnemu dolgu. V tem slučaju bi se vzelo za podlago zlato krono.

III. Med pogodbene zadeve so prištevale nadalje že pogodbene predloge iz l. 1903. neka-

tere nove finančne predmete. Ti se tičejo obdačenja „Prve c. kr. priv. donavske paroplovne družbe“ ter „Ogrske rečne in morske plovstvene delniške družbe“, potem drugih paroplovstvenih podjetij po Donavi; obdačenja ogrskih vrednostnih papirjev na Avstrijskem in obdačenja podjetij obratujočih sočasno v obeh državnih polovicah.

Te zadeve urejuje lanska nagodba v glavnih potezah tako-le:

Davčna podlaga za „Prvo c. kr. priv. donavsko paroplovstveno družbo“ se določa po davčnih zakonih predlitavskih, ona za „Ogrsko rečno in morsko plovstveno delniško družbo“ pa po ogrskih.

Zaradi delitve tako dognane davčne podlage se deli Donava na tri proge: na avstrijsko od Pasave do Devina, na ogrsko od Devina do Oršove vštevši ogrske pritoke Donave in na inozemsko.

Za merilo, po katerem je dognano davčno podlago med te tri proge razdeliti, imajo služiti na vsaki teh prog doseženi kosmati dohodki, katere morata torej družbi za vsako progo posebej naznanjati davčni oblasti svojega sedeža. Kosmati dohodki so oni, katere doseže ta družba obratujoč med kraji dotične proge oz. oni znesek dohodkov od transitnega obratovanja, ki odgovarja dolžini dotične proge. Za ogrsko progo predpisujejo

davke ogrske, za avstrijsko pa avstrijske davčne oblasti.

Ako raztegne kako drugo podjetje svoj delokrog na drugo državo, ne da bi imelo tam tudi svoje obratišče, ga je obdačiti samo v državi, kjer ima obratišče. Sicer pa se mu predpišejo davki v obeh polovicah, vendar ne smejo biti višji nego za enaka domača podjetja. Dohodki in izdatki skupni obratiščem v obeh polovicah se z ozirom na obdačenje primerno razdele. Agentje, komisarji in samoprodajalci plačujejo davke samo po predpisih davčnih zakonov svojega obratišča.

Podružnice kreditnih zavodov in zavarovalnih družb — izvzemši vzajemne zavarovalnice — plačujejo davke od svojega čistega dobička.

Državljeni ene kot druge polovice, ki so v službah skupnih ministrstev, skupnega najvišjega računskega dvora, skupne vojske ali mornarice, plačujejo od dohodkov, ki jih dobivajo od svoje države, le tej odpadajoče davke.

Obresti državnih zadolžnic, katere je ali jih še bo Ogrska izdala v svrhu plačila splošnega državnega dolga, kakor tudi obresti izdanih obligacij za zemljiško razbremenitev in odkup točilnih kronščin so v tostranski državni polovici rentnine proste.

V. Bilanca lanske nagodbe.

Po večletnih hudih bojih med obojestranskimi vladami je bilo končno sedanjemu ministrstvu Beckovemu usojeno dogovoriti z Weckerlejevo vlado novo nagodbo. Ko se je lotil Beck težavnega dela, je samozavestno izjavil, da ne sklene raji nobene nagodbe kakor pa slabo. Prišlo pa je drugače. Avstrijski gospodarski krogi, zlasti industrialni, so si nagodbo želeli, ker so na ogrske trge navezani. Manj so se je pa veselili, in to po pravici avstrijski agrarci, ker so se bali prevelike konkurence.

Ogri gredoč dosledno in vztrajno za svojim idealom — popolni neodvisnosti od Avstrije — so spričo svoje finančne stiske začasno odjenjali od marsikatere prvotne zahteve in privolili zopet v nagodbo s tistimi izpremembami in dostavki, ki so omenjene v glavnih potezah pri posameznih točkah. Z uspehi, ki so jih dosegli v političnem in gospodarskem oziru na račun celokupnosti oz. tostranske polovice, morejo biti zadovoljni. Zato so pa avstrijski uspehi takorekoč negativni, kar se razvidi iz medsebojne primerjave.

V državnopravnem oziru so dosegli Ogri: 1. da se je sklenila med njimi in Avstrijo carinska pogodba in ne več carinska zveza, s čimer se je priznala Ogrom državna samostojnost;

2. da se je priznala Ogrskom posebna avtonomna carinska tarifa, kar pomeni priznanje posebnega ogrskega ozemlja; 3. pogodbe s tujimi državami vbodoče ne bode sklepal samo zunanji minister, ampak jih morata sopedpisovati tudi zastopnika obeh vlad. Tudi to je dokaz samostojnosti Ogrske; 4. kakor že omenjeno, stojita si mnenji Avstrije in Ogrske glede celokupnosti države v diametralnem nasprotju. Dočim postavlja Avstrija idejo o skupni državi na prvo mesto, naglašča Ogrska vedno samostojnost obeh polovic zanikajoč toraj celokupnost države. Ker je ogrsko stališče to pot na celi črti prodrlo, jo je smatrati za veliko pridobitev; 5. iz predmetov, zaradi katerih so se doslej sklepale skupne pogodbe, se je izločilo poštarstvo in brzojavstvo, tako da more Ogrska sama brez Avstrije take pogodbe s kako tujo državo skleniti; 6. pogodbeno se je določilo, da poteče doba trgovinskih pogodeb z Nemčijo, Belgijo, Rusijo, Švico in Italijo 31. decembra 1917. Ako se dosedanje carinske pogodbe niso odpovedale, ostale so naprej v veljavi. Koncem 1. 1917. bodo imeli torej Ogrji napram tujini popolnoma svobodne roke; 7. državna samostojnost Ogrske se nadalje izraža v tem, da ima v spornih vprašanjih nastalih med obema državnima polovicama razsojati posebno razsodišče, kakor je to pri drugih popolnoma neodvisnih državah v navadi; 8. glede

privatnega pomorskega prava ima Ogrska povsem proste roke; 9. popotni obrt in krošnjarstvo urejuje zanaprej Ogrsko samostojno; glede privilegijev in varstva znamk je dosegla Ogrska, da se ne bo smelo avstrijskega blaga pod kakim ogrskim imenom na ogrskih trgih prodajati; 10. nova pogodba zagotavlja samostojnost in pravico svobodnega razpolaganja glede na poštarstvo, brzojavstvo in telefonstvo.

V gospodarskem oziru: 1. Stališče Ogrov v zadevi samostojne banke je ostalo popolnoma nedotaknjeno; 2. ogrski papirji bodo zanaprej v Avstriji rentnine prosti; 3. vprašanje glede obresti od državnih dolgov se je rešilo v tem zmislu, da si prihranijo Ogrri približno 57,000.000 K; 4. domonialno posojilo se je uredilo tako, da si prihranijo Ogrri letno 2,280.000 K; 5. užitninski davek morejo Ogrri samostojno urediti; pri preodkaznem postopanju pridobe Ogrri nad pol milijona kron; 6. surtaksa na sladkor se izplačuje od 1. januarja 1908 naprej Ogrom; 7. Ogrri so si zasigurali varstvo ogrskih gospodarjev na železnicah; 8. njih rečna plovstvena podjetja uživajo enake pravice kot avstrijska; 9. promet z ogrsko živino je popolnoma prost.

Ekonomične pridobitve Ogrov se izražajo v naslednjih številkah? Ogrska kvota, zvišana za 2°%, znaša toraj 4,800.000 K več; izguba vsled

odprave plovstvenega transportnega davka znaša 350.000 K. Pasiva znašajo tedaj skupaj 5,150.000 K.

Aktiva pa so: letni prihranki iz domonialnega posojila po 2,280.000 K; dobiček pri preodkaznem postopanju najmanj 500.000 K; prihranek pri obrestih od državnega dolga 2,000.000 K; odprava rentnega davka od ogrskih papirjev najmanj 750.000 K. Skupaj 5,530.000 K, vsled česar znaša prebitek 380.000 K.

Spričo ravnokar obrazloženih ogrskih uspehov morejo biti avstrijski uspehi pač le negativni. Naša javnost si je oddahnila, češ; sedaj je vsaj do l. 1917. mir. Drugega nego mir dvomljive vrednosti Avstrija z nagodbo res ni dosegla. Železnica Novomesto-Karlovac-Knin je v prvi vrsti strategičnega pomena in je ni smatrati za Avstriji naklonjeno ogrsko koncesijo. Če in koliko bode gospodarski koristila, zlasti nam Slovencem, je šele vprašanje časa. Znižanje avstrijske kvote ni noben dobiček, ker so se Ogrji, kakor omenjeno, na drugi strani na naše stroške odškodovali. Da se je Ogrska zavezala poskrbeti za nov vinski zakon, ki bo bistveno soglašal z našim; da se bo budimpeštanska borza preosnovala, zabranilo ponarejanje živil, da so se dogovorile strožje živinskopolicijske odredbe, je sicer pridobitev, toda z ozirom na popolnoma svobodno konkurenco kaj mala. Ako se je že moralo Ogrom dovoliti

državnopravnih koncesij, morala bi bila Avstrija zahtevati od ogrske vlade garancij, da se uvede tudi na Ogrskem splošna volilna pravica, da se zagotovi nemadžarskim narodnostim pristoječi vpliv na razvoj onostranske polovice ter tako zajezi madžarski imperializem.

VI. Trajnost dualizma.

Dualizem v današnji obliki je za deset let zopet zasiguran. Vprašanje pa je, bode-li tudi po preteku te dobe v tej obliki ali sploh obstajal. Če se pomisli, da obstoji na Ogrskem močna politična stranka, ki si je že l. 1848. postavila v program neodvisnost dežel ogrske krone, in vidi, kako se od l. 1867. polagoma, a dosledno bliža svojemu smotru, je pričakovati, da Ogrri ob prihodnji nagodbi ne bodo pozabili izvojevati si novih atributov državne samostojnosti. V celi nagodbi ni pravega temelja, ki bi stal nepremično in ki bi ga ne mogli Ogrri v svojo korist podreti ali vsaj premakniti.

Zadeve, ki tvorijo jedro vsakokratne nagodbe, so gospodarskega značaja in nje pravi temelj. Prav ta temelj pa hočejo Ogrri podreti zahtevajoč svojo gospodarsko neodvisnost.

Delegacije, skupna ministrstva so naprave, ki obstoje, dokler jih ena ali druga polovica trpita.

Naj dosežejo Ogrri svojo gospodarsko samostojnost in odpravijo današnje skupne državne organe — delegacije in ministrstva — kaj pomagajo še zunanje, vojaške in finančne zadeve, ki se smatrajo za pravo podlago skupne državne zveze!

Stremljenja Ogrov so umljiva, sociologična. Ni jih moč zatreti, kvečjemu le ovirati. Za Ogrri morajo priti Čehoslovani in južni Slovani na vrsto, iz umetne germansko-madžarske monarhije bo nastala zveza treh ali štirih državnih skupin, neodvisna od vsenemškega vpliva in stoječa na trdnejši podlagi nego sedanji patvor.

